

№ 25-28 (753-756)

Липень
2015 року

ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСНА ПЕДАГОГІЧНА ГАЗЕТА

Видається
з грудня
1993 року

Методичні рекомендації Дніпропетровського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти для роботи над обласним науково-методичним проектом

«ОСВІТНІ СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА»

У ЦЬОМУ ВИПУСКУ

2. Пріоритетність національно-патріотичного виховання серед основних завдань сучасної вітчизняної освіти.

Володимир ДОЛГОПОЛЬЙ, перший проректор ДОППО, заслужений учитель України

3. Здоров'язбереження як глобальна проблема людства і обов'язкова умова успішного розвитку, навчання та виховання сучасного молодого покоління.

Лариса ЛАВРОВА, завідувач кафедри філософії і культури здоров'я; Наталія МІКУЛАК, заступник завідувача кафедри, доцент; Вікторія САВЧЕНКО, доцент кафедри філософії і культури здоров'я

4-6. Державний стандарт початкової освіти: методичні засади формування соціальної компетентності молодших школярів.

Ольга ВИНОГРАДОВА, старший викладач, завідувач відділу початкової освіти; Людмила ПИСАРЄВА, Катерина ШАХОВА, старші викладачі кафедри гуманітарної освіти

7. Дошкільна освіта.

Любов ТАРАБАСОВА, доцент кафедри корекційної педагогіки; Валентина КУПРІЄНКО, завідувач навчально-методичного відділу дошкільної освіти кафедри педагогіки та психології; Людмила КЛІМОВА, Наталя МІХІНА, методисти відділу

8. Новий навчальний рік – нові завдання.

Тетяна БУКАРЕВА, методист з математики навчально-методичного відділу природничо-математичних дисциплін кафедри природничої освіти

8. Організація роботи факультативів з математики.

Вадим КІРМАН, доцент кафедри природничої освіти, кандидат педагогічних наук

9. Навчально-методичне забезпечення курсу математики у 2015-2016 навчальному році.

9. Державна підсумкова атестація як показник якості освіти.

З досвіду роботи методиста науково-методичного центру управління освіти та науки Дніпропетровської міської ради Тетяни УСТІНОВОЇ

10-11. Особливості викладання фізики та астрономії.

Тетяна ПОТАПОВА, старший викладач кафедри природничої освіти

12-13. Удосконалення процесу навчання хімії.

Людмила ЗЛАМАНЮК, завідувач кафедри природничої освіти, кандидат педагогічних наук, доцент

14-15. Викладання біології, екології та природознавства за новими програмами.

Альберт ГРИГОРОВ, методист біології кафедри природничої освіти.

16. Вивчення географії у 2015-2016 н. р. Вивчення економіки.

Андрій СКОРОБОГАТОВ, старший викладач кафедри природничої освіти

17. Організація навчально-виховного процесу і вивчення інформатики в основній школі.

Андрій ПАНЬКОВ, науковий співробітник відділу науково-методичного забезпечення змісту освіти основної та старшої школи відділення науково-методичного забезпечення загальної середньої освіти Інституту інноваційних технологій і змісту освіти; Андрій МІРОШНИЧЕНКО, доцент кафедри управління інформаційно-освітніми проектами ДОППО, кандидат філософських наук

18. Ціннісні орієнтації сучасної технологічної освіти учнів.

Ірина КОВАЛЬЧУК, завідувач навчально-методичної лабораторії охорони праці та трудового навчання, старший викладач кафедри природничої освіти

АНОНС НА № 29-32 (серпень)

Стор. 2-3. Перший Урок – 2015.

Жанна КРИЖАНОВСЬКА, завідувач кафедри філософії освіти та народознавства кафедри філософії освіти

3. Новий крок української освіти у напрямку євроінтеграції.

Володимир ДОЛГОПОЛЬЙ, перший проректор ДОППО, заслужений учитель України

4. Особливості вивчення суспільних дисциплін у загальноосвітніх навчальних закладах у 2015-2016 навчально-му році.

Людмила БАЗИЛЕВСЬКА, завідувач навчально-методичної лабораторії суспільних дисциплін

5-6. Аксіостратемія сучасної української освіти: духовно-моральний контекст.

Олена РОГОВА, доцент кафедри філософії освіти, кандидат філософських наук

6-7. Методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу під час вивчення української мови і літератури.

Антоніна СЕРГІЄНКО, завідувач кафедри гуманітарної освіти, кандидат педагогічних наук

8. Національно-патріотичне виховання у предметі «Іноземна мова».

Марія АЛУЄВА, завідувач навчально-методичної лабораторії іноземних мов кафедри гуманітарної освіти

9. Предмет «Іноземні мови».

Алла ВАСИЛЬЧЕНКО, методист кафедри гуманітарної освіти

10. Особливості нового навчально-го року для вчителів російської мови та зарубіжної літератури.

Марина ЧУБАРОВА, завідувач навчально-методичної лабораторії російської мови і світової літератури кафедри гуманітарної освіти

11. Соціалізація дітей з особливими потребами.

Любов Тарабасова, доцент кафедри корекційної педагогіки, кандидат філософських наук;

Людмила ФЕДОРЧЕНКО, завідувач відділу спеціальної педагогіки

12. Підготовка кадрів для роботи з дітьми в інклюзивному середовищі.

Яна ПОЛУПАНОВА, методист навчально-методичної лабораторії інклюзивної освіти кафедри корекційної педагогіки

12. Професійний саморозвиток учителів «Музичного мистецтва».

Галина ЗІГМОНТ, методист навчально-методичного відділу виховних технологій кафедри управління загально-освітніми загальноосвітніми навчальними закладами

13. Шкільна бібліотека – територія єдності.

Тетяна РИГА, методист навчально-методичного відділу виховних технологій кафедри освітнього менеджменту

14. ІКТ в роботі бібліотеки.

Єва ГОНІК, директор обласного наукового бібліотечно-інформаційного центру

15. Методичні рекомендації з питань виховної роботи області.

Людмила ШАБАЄВА, завідувач навчально-методичного відділу виховних технологій; Олена ЯШИНА, методист

15-17. Сімейні цінності.

Із посібника «Сімейні цінності» підготувала Людмила ШАБАЄВА, завідувач навчально-методичного відділу виховних технологій

18. Національно-патріотичне спрямування українознавства, народознавства, краєзнавства у системі вітчизняної освіти.

Жанна КРИЖАНОВСЬКА, завідувач лабораторії українознавства і народознавства кафедри філософії освіти

ПРИОРИТЕТНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СЕРЕД ОСНОВНИХ ЗАВДАНЬ СУЧАСНОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ОСВІТИ

Становлення і розбудова Української держави відбувається на зламі двох тисячоліть у часи активного творення європейського співтовариства. Важкі випробування, що випали на долю українського народу в складі колишньої імперії, вплинули на пошуки ним нового вектору розвитку, заличили до світових інтеграційних процесів, спрямували до європейського вибору.

У складний пострядянський період спостерігаються протиріччя у свідомості кількох поколінь, які сформувались у різних державно-супільніх реаліях. Ностальгія частини старшого покоління за минулим не співпадає з природними устремліннями молоді, яка народилася після проголошення незалежності України і хоче жити в самодостатній державі, знанії її правдиву історію, мову, пишатися державними і народними символами, пізнавати і примножувати традиції і культуру своїх предків. Це закономірне і віправдане бажання юного покоління як будівничого Української держави значною мірою сформувалось завдяки цілеспрямованій і послідовній навчально-виховній діяльності нової вітчизняної освіти, зокрема переосмисленню певних етапів нашого історичного буття, належній оцінці видатних постатей українського народу, самопізнанню і самоосмисленню через духовно-моральні набутки неповторної української культури.

В умовах сучасних подій, пов'язаних з військово-політичною обстановкою, супільною напругою, збройною та інформаційною агресією колишньої радянської метрополії, особливо важливо сформувати в українському супільнстві почуття істинного патріотизму як головної духовно-моральної цінності, що плекає у молоді соціально важливі якості, закладає потужний особистісний потенціал, який вона зможе проявити у всіх видах життедіяльності, зокрема у захисті інтересів своєї родини, рідного краю, Батьківщини.

Визначальна роль у справі національно-патріотичного виховання молодого покоління завжди належала освітнім інституціям, тому у роки новітньої історії Української держави було розроблено ряд відповідних концепцій: Концепція національної системи виховання (1996), Концепція національно-патріотичного виховання (2009), Концепція Загальнодержавної цільової програми патріотичного виховання громадян на 2013-2017 р.р., Концепція громадянської освіти та виховання в Україні (2012). Але жодна з них не мала твердого під'ярунтя через непослідовність правлячих еліт і їхню незначеність щодо вибору напряму майбутнього розвитку України. Тому переважно студентська молодь, яку через освітні заклади готовили до європейського вибору країни, активно заличували до участі в «Євроклубах», у листопаді

У процесі свого розвитку людство завжди прагнуло створити ідеальне суспільство, і хоча у різні історичні періоди пріоритети дещо змінювались, та у центрі такої омріяної спільноти завжди був гідний громадянин, самодостатня, духовно-моральна особистість, яка не стоїть осторонь важливих суспільних процесів, відчуває себе відповідальною за долю рідного народу, своєї Батьківщини.

2013 року мирно стала на захист своїх переконань, але отримала брутальну відсіч, яка сколихнула увесь світ. Виявилось, що значна частина соціально зрілої освіченої молоді сформувалася як активна рушійна сила нашого громадянського суспільства, котра хоче змінити світ на краще, прагне долучитись до розбудови демократичної самодостатності європейської держави.

Кардинальні зміни, що сталися не лише у нашему суспільстві, а насамперед у свідомості громадян, зокрема юного покоління, спонукали до переосмислення деяких підходів щодо національно-патріотичного виховання, оновлення нормативно-правової бази, затвердження нової Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах», яка розроблена на виконання Указу Президента України «Про заходи щодо поліпшення національно-патріотичного виховання дітей та молоді» від 12.06.2015 № 334. У запропонованій Концепції наголошується, що в період розбудови Української держави, особливо в часи воєнної загрози, патріотичне виховання є пріоритетною складовою національного виховання і передбачає «комплексну і цілеспрямовану діяльністю органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних інститутів», які несуть відповідальність за формування у юного покоління високих патріотичних почуттів, національної гідності, чітко визначеній громадянської позиції та співпричетності до життя рідного народу, готовності до захисту його інтересів, цілісності і незалежності Батьківщини.

Отже, **головною метою** національно-патріотичного виховання сучасної вітчизняної освіти, всіх її ланок, є формування соціально

активної особистості з високим рівнем національної свідомості, почуттям вірності і любові до Батьківщини, готовністю до виконання громадянських та конституційних обов'язків, бажанням трудиться на благо рідного народу, примножувати і захищати його здобутки.

Визначена мета завжди реалізується через конкретні **завдання**, а саме:

- утвердження в свідомості учнівської молоді патріотичних цінностей, стійких переконань, шанобливої ставлення до історичного минулого України, її героїв, духовних провідників;

- виховання поваги до Конституції України, Законів України, державних символів;

- шанобливе ставлення до військовослужбовця як до захисника Вітчизни, героя, підвищення престижу військової служби;

- залучення дітей і молоді до участі в процесах державотворення для набуття нею патріотичного досвіду відповідно до демократичних принципів;

- заохочення до пізнання рідної культури, звичаїв і традицій українського народу, виховання толерантного ставлення до культури інших народів;

- утвердження принципів гуманістичної моралі як основи розвинутого громадянського суспільства та спонукання до готовності протистояти українофобству, проявам сепаратизму, шовінізму, фашизму та аморальності;

- плекання кращих рис української ментальності: працьовитості, волелюбності, доброти, справедливості, чесності, бережного ставлення до природи;

- формування мовленнєвої культури.

У Концепції чітко сформовані головні **принципи** патріотичного виховання: принцип національної спрямованості; самоактивності і саморегуляції; принцип полікультурності; соціальної відповідальності; історичної і соціальної пам'яті; принцип наступності поколінь, кожен з яких спирається на загальнopedагогічні принципи виховання: дитиноцентризм, природовідповідність, культуро-відповідність, гуманізм.

Кожен навчальний предмет має невичерпний виховний потенціал, і ці можливості щодо патріотичного виховання окреслені в методичних рекомендаціях, які додаються до Концепції національно-патріотичного виховання. Любов до родини, свого оточення, рідного краю закладається дітям мудрими вихователями ще в дошкільному віці, у молодших класах. На думку всесвітньо відомого педагога В. Сухомлинського, досвідчений вчитель

прагне «домогтися того, щоб вихованця вже в дитинстві хвилювало сучасне й майбутнє Вітчизни...» Доречно тут згадати слова української поетеси Ліни Костенко:

В дитинстві

відкривалиши материк,
котрий назуватиметься потім –
Батьківщина.

У напружений і драматичний період відстоювання Україною своєї незалежності і територіальної цілісності особливого значення набуває якісне викладання такого навчального предмета, як «Захист Вітчизни». Вчитель має добре орієнтуватись у визначальних етапах військової історії України, національно-визвольної боротьби українського народу, знає переможні битви українського війська, основні зразки озброєння і техніки Збройних сил України, навчти початкових навичок користуватися ними, сприяти підвищенню фізичної загартованості молоді для підготовки до захисту Батьківщини, а головне – сам має бути патріотом України.

Керівникам шкіл слід звернути увагу на впровадження до навчального плану таких предметів, як українознавство, народознавство, краєзнавство, адже патріотизм передбачає системне і послідовне пізнання свого краю – малої Батьківщини, глибинне осмислення буття українського народу у всеосяжному часопросторовому вимірі.

Українська мова, яка визначена Конституцією України як державна, нарешті має посісти належне місце в усіх сферах життедіяльності нашого суспільства і насамперед в освітніх закладах. В. Сухомлинський розглядав рідну мову як «могутній засіб плекання людської душі», він вважав, що саме знання рідної мови, трепетне і шанобливе ставлення до неї є одним із найважливіших джерел дієвого патріотизму.

Гідним прикладом громадянин-патріота для вихованців є учитель, одухотворений любов'ю до рідної Батьківщини, він добре знає правдиву історію свого народу, вільно володіє державною мовою, вболіває за сучасне і майбутнє України. Якщо ж із вуст педагога

лунають сухі, безбарвні слова про патріотизм, школярі відчувають фальш і байдужість учителя, – такі «виховні моменти» є мертвими і шкідливими. На жаль, у деяких працівників освіти спостерігаються прояви відкритого і прихованого сепаратизму, антиукраїнські настрої, що є абсолютно неприпустимим для тих, хто взяв на себе відповідальність за виховання молодого покоління. Людина має право на свої погляди і переконання, може не сприймати окремих політиків і їхній політичний вибір, але повинна залишатися патріотом, особливо в часи випробувань і загроз Батьківщині. Той, хто не відчуває себе частинкою народу, серед якого живе, не розуміє ціннісних потреб оновленого суспільства, так і не сприйнявши незалежності України, не здатний виховати гідного патріота зі свідомою громадянською позицією, для якого любов до рідного народу, своєї Вітчизни – незаперечна цінність, сприйнята розумом і почуттями, підтверджена ділами.

Участь педагогічних працівників в антидержавній, антиукраїнській діяльності повинна тягти за собою правові наслідки, що визначені законодавством України, про що наголошується у листах МОН України від 29.07.2014 № 1/9-382 «Про особливу відповідальність педагогічних і науково-педагогічних працівників» та від 24.06.2015 № 1/9-302 «Щодо протидії сепаратизму та антиукраїнській ідеології в системі освіти».

Хвилює та зворушиє трепетне і шанобливе ставлення свідомих громадян нашого суспільства, особливо дітей і молоді, до державних і народних символів Української держави, до волелюбних ідеалів Революції гідності, захоплення саможертовністю героїв Майдану, глибока відчіність воїнам-захисникам України. Ми стали свідками її учасниками волонтерської самоорганізації нашого суспільства, безкорисливо допомоги наших співвітчизників тим, хто її потребує. До цих виявів дієвого патріотизму долучилось багато педагогів, школярів та інших батьків. Емоційну наснагу, творчу піднесеність, ініціативність учнівської молоді, її потяг до пізнання культури і традицій наших предків, шире бажання бути корисними суспільству, рідному народу необхідно стимулювати і заохочувати різноманітними навчально-виховними засобами і методами, спрямовувати у чисте русло національного відродження українського народу і розбудови України як самодостатньої демократичної європейської держави, щоб справдилися слова поета і патріота Олександра Олеся:

*Живи, Україно, живи для краси,
Для сили, для правди, для волі!*

Володимир ДОЛГОПОЛІЙ,
перший проректор ДОІППО,
заслужений учитель України

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ ЯК ГЛОБАЛЬНА ПРОБЛЕМА ЛЮДСТВА І ОБОВ'ЯЗКОВА УМОВА УСПІШНОГО РОЗВИТКУ, НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ СУЧАСНОГО МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ

Логічно виникає питання: чи не спіткає коли-небудь і людину така трагічна доля? Можливо, і вона не виняток з цієї біологічної закономірності? Наука сьогодні не знає однозначної відповіді, однак інтенсивно здійснюються дослідження, застосовуються різноманітні підходи у системі вивчення та осмислення проблеми здоров'я-збереження в усьому світі.

Серед глобальних тенденцій здоров'я-збереження на передній план сьогодні виходить проблема кардинальної зміни у світовій структурі захворюваності та смертності від різноманітних хвороб. Так, якщо донедавна і протягом всієї історії людства основними причинами високої смертності були інфекційні хвороби (холера, тиф, «сибирка», «іспанка», туберкульоз тощо), то нині 60 % усіх смертей (причому – передчасних смертей) пов'язані з так званими неінфекційними захворюваннями (НІЗ). Найбільшою розповсюдженості на світовому рівні серед НІЗ набули онкологічні хвороби, захворювання серцево-судинної, дихальної систем, а також сахарний діабет.

Якщо врахувати той факт, що основною причиною даних захворювань є нездоровий спосіб життя самої людини (шкідливі звички, недостатня фізична активність, передання, нерациональне харчування тощо), то зрозуміло наскільки підвищується роль освіти, особистісного фактору людини у системі збереження здоров'я, побудови здорового способу життя.

Таким чином, освіті сьогодні відведене особливе місце в системі вирішення глобальних і вітчизняних проблем як суспільства взагалі, так і здоров'я-збереження зокрема.

Адже нова якість освіти, яка покликана забезпечувати розвиток сучасного суспільства, може бути досягнута лише при створенні певних умов організації такого навчально-виховного процесу, який не просто не зашкодить здоров'ю дитини, але й навпаки – активно сприятиме розвитку, вихованню та успішному навчанню в школі. Безумовно, це вимагає змін організації життєдіяльності дітей у школі, створення емоційного і фізичного комфорту, освіщення прогресивних здоров'я-зберігаючих технологій навчання, духовного становлення особистості учнів, створення умов для самореалізації їх сутніх сил, у тому числі – стосовно свідомої побудови адекватного кожному здоровому способу життя, формування навичок безпечної поведінки.

Сьогодні в школі інтенсивно втілюються в практику багато принципово нових педагогічних

Проблема здоров'я розглядається сьогодні світовою спільнотою як сьома додаткова до шести раніш визначених загроз глобального планетарного масштабу (загроза світової війни, екологічні катастрофи, контрасти в економічних рівнях країн планети, демографічна загроза, нестача ресурсів планети, наслідки науково-технічної революції наукового і техногенного походження). Це загрози, що можуть привести до загибелі людства або і всієї планети.

Науковці взагалі говорять про антропологічну катастрофу, суть якої полягає в тому, що за біологічними законами, кожен біологічний вид вимирає, якщо змінюються умови існування, до яких він тисячоліттями пристосувався в ході еволюції. Через зміни природного навколошнього середовища повністю зникають цілі види флори і фауни землі. Біологи запевняють, що у найближчі 25-30 років зникнуть приблизно 20 % всіх існуючих сьогодні видів на планеті.

ідей, концепцій, технологій, у центрі уваги яких – особистість дитини з її потребами інтересами, життєвими цінностями. У той же час найголовнішою цінністю, яку має плекати сучасна школа, є здоров'я, його формування й підтримка на різних етапах навчання дитини в школі.

У сучасній освітній системі формування й збереження здоров'я школярів вже накопичений досить великий зарубіжний і вітчизняний досвід. Проте завдання щодо формування в учнів діяльнісного здорового способу життя школою повністю ще не розв'язані. Для успішного вирішення всіх проблем здоров'я-збереження важливим є застосування реально діючого системного підходу, де теорія і практика, держава, освіта, батьки, громадськість та всі інші зацікавлені структури працюють у тісній взаємодії, при узгодженості роботи всіх компонентів системи.

Так, в першу чергу, освіта має надавати лише науково об'рунтовану, експериментально перевірену систему знань про здоров'я та способи його збереження і змінення. У даному контексті слід правильно розуміти саме поняття «здоров'я-збереження».

Здоров'я-збереження в педагогічному аспекті – це процес навчання й виховання, що не наносить прямої або опосередкованої шкоди здоров'ю учнів, створює безпечні й комфортні умови переважання дітей у школі, забезпечує індивідуальну освітню траекторію дитини та запобігання стресам, перевантаженням, втомі вихованців і тим самим сприяє розвитку, навчанню, збереженню зміненню здоров'я школярів.

Здоров'я-збереження на рівні особистості

– це процес діяльнісного збереження й змінення здоров'я, спрямований на перетворення інтелектуальної та емоційної сфер особистості, підвищення ціннісного ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих на основі знань про здоров'я, навичок збереження здоров'я та усвідомлення особистої відповідальності за здоров'я-збереження.

Освіта сьогодні має реально виконувати функцію здоров'я-збереження на всіх етапах, рівнях і напрямках освітньої діяльності через:

- створення здоров'я-зберігаючого освітнього простору;
- розбудову освітніх закладів сприяння здоров'ю, шкіл культури здоров'я, шкіл, дружніх до дитини, шкіл майбутнього, шкіл випереджаючої освіти для сталого розвитку тощо;
- упровадження нових здоров'я-зберігаючих підходів у викладанні всіх предметів;

- упровадження предмета «Основи здоров'я» з 1-го по 9-й клас з паралельним застосуванням найефективнішої тренінгової технології ООЖН (освіти на основі розвитку життєвих навичок);
- підготовку та підвищення кваліфікації педагогів нового покоління, які володіють сучасними інноваційними технологіями тренінгового здоров'я-зберігаючого навчання;

- застосування нових оздоровчих підходів у викладанні фізичної культури;
- реорганізацію викладання «Основ медичних знань» у напрямку посилення практичного компонента засвоєння знань;
- системне впровадження в освітніх закладах превентивних

проектів здоров'я-збереження, попередження виникнення ризикованих поведінок дітей і молоді;

- розбудову діючої схеми здійснення усієї позакласної роботи щодо відновлення, покращення та змінення стану здоров'я дітей та учнів, унеможливлення виникнення в них різних типів ризикованих поведінок.

Сьогодні в Україні, і Дніпропетровській області зокрема, проблема здоров'я-збереження накладається на загрози реально існуючих військових дій, небезпек від провокаційних вибухів, загрози від надзвичайних ситуацій, що потребують і певних більш глибоких знань і конкретних вмінь і навичок поведінки як від дорослих, так і від дітей.

З великими психо-емоційними і фізичними перевантаженнями, завданнями розбудови європейсько-орієнтованого демократичного суспільства можуть упоратися лише всебічно здорові та адаптовані до стресів особистості. У зв'язку з цим слід особливу увагу надавати саме здоров'я-зберігаючим принципам розбудови освітньо-виховного процесу в усіх навчальних закладах, завжди пам'ятаючи про те, що саме здоров'я-збереження є сьогодні і глобальною проблемою всього людства і, водночас, – основною умовою успішного розвитку, навчання та виховання здорового молодого покоління.

Рекомендована література:

1. Гурінчук Л.Є. Правова освіта, правове і превентивне виховання учнівської молоді: Навчально-методичний посібник. – К.: 2010.
2. Іванова Л.І. Фізичне виховання учнів з відхиленнями у стані

здоров'я: методичний посібник. – К.: Літера ЛТД, 2012. – 320 с.

3. Лаврова Л.В., Савченко В.А. Орієнтовні уроки фізичної культури з інтерактивними методами навчання. – Дніпропетровськ: Інновація, 2014. – 107 с.

4. Методика превентивного виховання дітей та молоді: Методичні рекомендації / Укладач Т.І. Туркот, Н.В. Алексєєва. – Херсон: КВНЗ. – 2014. – 37 с.

5. Мікулак Н.М. Здоров'я-зберігаюча освіта: Теорія і технологія створення школи культури здоров'я: Навчально-методичний посібник. – Дніпропетровськ: Інновація, 2013. – 75 с.

6. Мікулак Н.М. Освіта і виховання здоровової жіночої особистості: Навчально-методичний посібник. – Дніпропетровськ: Інновація, 2014. – 128 с.

7. Мікулак Н.М. Сучасні освітні стратегії здоров'я-збереження: Основи здоров'я: Навчально-методичний посібник. – Дніпропетровськ: Інновація, 2011. – 121 с.

8. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Основи здоров'я. 5-9 класи» (авт. Бойченко Т.Є. та ін.). – К.: Освіта, 2013. – (Наказ МОНМСУ від 06.06.2012 № 664)

9. Фізична культура в школі: 5-11 класи: методичний посібник/За заг. ред. С.М.Дятленка. – Літера ЛТД, 2011. – 368 с.

Лариса ЛАВРОВА, завідувач кафедри філософії і культури здоров'я; Наталія МІКУЛАК, заступник завідувача кафедри, доцент; Вікторія САВЧЕНКО, доцент кафедри філософії і культури здоров'я

ДОІППО. Методичні рекомендації

ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ: МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Соціальна компетентність є складовою життєвої компетентності молодших школярів і характеризує їхню спроможність налагоджувати продуктивну взаємодію з іншими людьми, працювати в команді, знаходити консенсус, запобігати конфліктам, приймати самостійні рішення, відповідати за їхні наслідки для оточення, ціннісно ставитися до довкілля та власного «Я».

Формування і становлення соціальної компетентності особистості молодшого школяра – це розгортання її життєвого потенціалу.

Соціалізація:
способи формування умінь і соціальних настанов індивідів, які відповідають їхнім соціальним ролям;

сходження людини від індивідуального до соціального;
процес входження в суспільство;

процес становлення особистості, навчання і засвоєння індивідом цінностей, норм, настанов, зразків поведінки, притаманних певному суспільству, соціальній спільноті та групі;

процес засвоєння та подальшого розвитку індивідом соціально-культурного досвіду.

Формування соціальної компетентності молодшого школяра має надпредметний характер і відбувається в процесі вивчення учнем загальнонавчальних дисциплін.

Значний потенціал для опанування учнями молодших класів соціально компетентної поведінки мають як зміст навчальних дисциплін, так і методика їх викладання.

Найкраще цим вимогам відповідає програма «Я у світі».

Навчальний предмет «Я у світі» реалізує галузь «Суспільство-знавство» Державного стандарту початкової загальної освіти і сприяє засвоєння соціалізацію особистості молодшого школяра, його патріотичне і громадянське виховання. Зміст навчальної програми курсу «Я у світі» спрямований на застосування практичних методів навчання; використання набутих дитиною знань про способи громадянської активності у знайомих, змінених, нових педагогічних ситуаціях.

Цей курс за навчальним планом реалізується в 3-4 класах і охоплює такі теми: «Людина»; «Людина серед людей»; «Людина в суспільстві»; «Людина у світі», що сприяє поетапному усвідомленню учнями єдності компонентів «Я – сім'я – школа – рідний край – Україна – світ».

Учителю, будь сонцем, яке випромінює людське тепло, будь ґрунтом, збагаченим ферментами людських почуттів, і сій знання не лише в пам'яті і свідомості своїх учнів, а й у душах і серцях.

Шалва Амонашвілі

Реформаційні процеси, що відбуваються у сучасному освітньому просторі, зумовлюють нагальність розв'язання комплексних соціально-педагогічних завдань. Особливого значення в цьому аспекті набуває формування ключових компетентностей, зокрема соціальної компетентності.

тятого колективу, як споживача, як учасника соціальних, культурних, природозахисних акцій.

Методика формування соціальної компетентності молодших школярів розглядається як сукупність методів, прийомів і форм організації процесу розвитку інтегрованої характеристики особистості, якостей, здібностей, соціальних знань і вмінь, переживань, емоційно-ціннісних орієнтацій і переконань, які вможливлюють активну взаємодію людини із соціумом, налагоджування контактів із різноманітними групами та індивідами, а також участь у соціально значущих проектах, продуктивне виконання різних соціальних ролей.

Викладання матеріалу на основі інновацій сприяє розв'язанню таких актуальних проблем у навчанні:

- активізація аналітичного мислення учнів;

- розвиток дослідницьких навичок;

- розширення світогляду учнів;

- використання інформаційних технологій під час розв'язування найскладніших життєвих завдань.

Для практичного втілення цієї ідеї потрібно використовувати такі найбільш поширені інновації:

- особистісно орієнтовані технології навчання;

- проблемне навчання;

- технологію розвитку «критичного мислення»;

- інформаційно-комунікаційні технології;

- проектні та дослідницькі методи в навчанні;

- технологію використання в навчанні ігрових методів (рольових, ділових і інших видів навчальних ігор);

- інтерактивні технології навчання.

Важливо всіляко заохочувати звернення учня до власного «Я», до використання життєвого досвіду, до спроб, подолання труднощів творення нового знання.

Для педагога важливими стає уміння розподіляти активність – свою власну і школярів шляхом розгортання різних видів діалогічних форм. Домінуюча ж позиція вчителя знижує навчально-вихов-

ний ефект, не залишаючи часу на обдумування, нав'язує учням свою точку зору, ігнорує їхню активність. Натомість і зміст уроку, і методи його проведення мають актуалізувати рефлексивні шари свідомості учня, спрямувати кожного прагнути більшого: мотивацію до дій, спонукання до партнерських взаємин у спільній роботі, до самовираження в різних формах активності.

Такими будуть завдання типу:

- Придумай іншу кінцівку історії...

- Візьміть інтерв'ю в учня, який...

- Знайдіть докази «за» і «проти»...

- Висуньте припущення про те, що могло б трапитись, якби...

- Зробіть діораму улюбленої сцени ...

- Перелічіть причини, чому сподобалась і чому не сподобалась...

- Організуйте аукціон добрих справ...

- Придумайте нове призначення для...

- Складіть оголошення про...

- Придумайте рекламу...

Соціально компетентна особистість уміє:

- приймати соціальні правила і норми;

- знаходити правильні орієнтири для побудови своєї соціальної поведінки;

- брати думки інших до уваги, рахуватися з бажаннями та інтересами інших;

- визнавати сильні сторони інших людей;

- поводитися з партнерами по спілкуванню гнучко, володіти мовленнєвим етикетом;

- відстоювати власну точку зору, домовлятися, гідно вигравати і програвати;

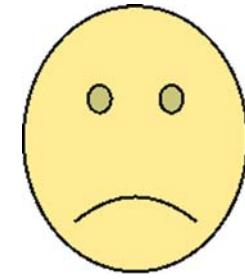
- виявляти толерантність, емпатію, здатність співчувати і співрадіти;

- уникати конфліктів або розв'язувати їх мирним шляхом, у разі потреби звертатися по допомогу, вміти нею скористатися;

- оптимістично ставитися до труднощів, уміти мобілізовуватися на подолання їх;

- проявляти витримку у стресових ситуаціях, узгоджувати свої бажання з можливостями та вимогами.

ПОРТРЕТ ОСОБИСТОСТІ ЗІ СТРАХОМ НЕВДАЧІ

уникає ситуації, в якій треба СЕБЕ вивити

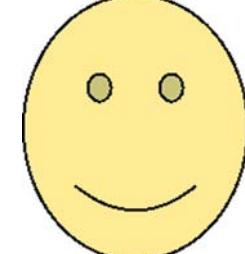
пасивно підкоряється або йде на нерозумний ризик;
бояться конкуренції;
не вміє вірно визначити мету дій (вона або недосяжна, або надто проста);

болісно сприймає критику;
не вміє долати труднощі, уникати її;

бояться зворотного зв'язку, не сподівається на позитивний результат;

має завищену або занижену нестійку самооцінку.

ПОРТРЕТ ОСОСБИСТОСТІ ЗІ СФОРМОВАНОЮ НАДІЄЮ НА УСПІХ

наполеглива особистість;
зазвичай;
самостійна;
має стійку реалістичну самооцінку;
не боиться конкуренції;
готова вирішити будь-яку проблему, де потрібно себе виявити;
розумно планує досягнення поставленої мети.

Вчителям початкових класів необхідно спрямувати роботу на виконання таких завдань:

- забезпечення сприятливих умов для самореалізації особистості відповідно до її інтересів та суспільних вимог;

- реалізація індивідуального підходу до особистості, відмова від уніфікації в процесі виховання, від орієнтації на «середнє» виховання;

- сприяння набуттю дітьми соціального досвіду, успадкуванню ними духовних надбань українського народу;

- виховання національної свідомості, любові до рідної землі, родини, свого народу, держави;

- формування мовної культури, оволодіння і вживання української мови як духовного коду нації;

- забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, людей старших за себе, турбота про молодших і хворих;

- виховання правової культури, поваги до Конституції, законодавства України, державної символіки;

- культтивування країнських рис української ментальності – практико-любності, прагнення свободи, зв'язку з природою, поваги до жінок, толерантності;

• формування почуття гospодарства, гospодарської відповідальності, підприємливості, ініціативності, свідомого ставлення до життя в умовах ринкових відносин;

• охорона й зміцнення фізично-го, психічного та духовного здоров'я;

• забезпечення базової культури, розвиток естетичних потреб і почуттів;

• формування екологічної культури, гармонізація відносин осо-бистості з природою;

• спонукання юної особистості до протидії проявам аморальності, правопорушенням, бездухов-ності, антигromадянській діяль-ності.

Державна підсумкова атестація в 4-х класах

Українська мова та читання

Закінчення 2014-2015 навчаль-ного року та проведення держав-ної підсумкової атестації учнів (ви-хованців) у системі загальної се-редньої освіти визначено відпові-дно до вимог Положення про дер-жавну підсумкову атестацію учнів (ви-хованців) у системі загальної

середньої освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і на-уки України від 18.02.2008 № 94, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 27.02.2008 за № 151/14842, зі змінами (затвер-джені наказом Міністерства освіти і науки України від 23.11.2010 № 1116 та зареєстровано в Міні-стерстві юстиції України 09.12.2010 за № 1237/18532), наказу МОН від 20.02.2015 № 192 «Про проведен-ня державної підсумкової атестації учнів (ви-хованців) у системі за-гальної середньої освіти у 2014/2015 навчальному році».

Вперше завдання для підсумко-вої контрольної роботи з українсь-кої мови розроблялися вчителем початкових класів, погоджувалися педагогічною радою та затвер-джувалися керівником навчально-го закладу.

Більшість шкіл (54%) підійшли творчо до складання змісту конт-рольних робіт. Зміст роботи для атестації з української мови (мови навчання) формувався з тексту для диктанту або списування (з пропущеними орфограмами) для виявлення правописних умінь і завдань до тексту; творчого – на побудову зв’язного висловлю-вання для перевірки мовленнєвих умінь; тестів, які включали завдання на всі мовні теми. Інші школи склали зміст контрольної роботи за структурою робіт ми-нулих років.

Про рівень сформованості мов-ної і мовленнєвої компетентнос-тей свідчать такі результати ДПА

В державній підсумковій атес-тації з української мови брали участь 26505 учнів. На високому рівні виконали роботу 8155 учнів (31%), достатньому – 12270 учнів (46%), середньому – 5816 учнів (22%), початковому – 264 учнів (1%).

У тексті для списування (ди-кантан) допустили помилки до 46 % учнів. Допущені помилки на пра-вопис: числівників, прислівників, подовжених приголосних, ненаго-лощених голосних е, и; правопис префіксів роз-, без-; пропуск і за-міна букв.

Аналіз результатів виконання завдань закритого характеру за-свідчує, що 76 % учнів виконали їх без жодної помилки; 24 % учнів,

які зробили помилки у завданнях, не володіють знаннями з право-пису: іменників в орудному відмінку, числівників, займенників у непрямій формі.

Виконання творчого завдання, як і у попередні роки, засвідчило, що роботи 32,6 % учнів мають недосконалій зміст; мова учнів збіднена, що свідчить про небага-тій словниковий запас.

Зміст підсумкової контрольної роботи для атестації з читання у 69 % шкіл формувався за структу-рою текстів минулих років: тексту для читання мовчки для перевірки сформованості навичок читання; завдань до тексту для перевірки розуміння змісту прочитаного; уміння працювати з текстом; творчого – на побудову вислов-лювання власної думки до змісту прочитаного.

Із 26416 учнів, що писали ДПА з читання, 11184 учнів (42 %) вико-нали роботу на високому рівні, 10897 учнів (41 %) – на достатньо-му рівні, 4216 учнів (16 %) – на се-редньому рівні, 119 учнів (1 %) – на початковому рівні.

Аналіз помилок свідчить про недостатню роботу вчителів з літе-ратурознавчої пропедевтики: учні неправильно визначили головну думку твору, жанр твору; не змогли відновити послідовність пунктів плану відповідно до змісту тексту та з розвитку творчої діяльності на основі прочитаного.

Рекомендації

На підставі результатів держав-ної підсумкової атестації можна зробити висновки про посилення орієнтації початкового мовного курсу на мовленнєвий розвиток учнів.

Загальними завданнями вчи-теля з формування комунікатив-ної компетентності учнів є:

Поступове розширення знань з культури мовлення.

Забезпечення мовленнєвого середовища для учнів.

Ознайомлення з конкретними, найчастішими типами помилок.

Залучення школярів до корис-тuvання доступними їм словника-ми й довідниками.

Формування умінь редактувати свої письмові тексти, обговорювати усне мовлення.

Математика

Державну підсумкову атеста-цію з математики у 2014-2015 на-вчальному році виконували 26 544 учня 4-х класів загальноосвітніх навчальних закладів області із 27 191 чоловіком.

Із загальної кількості учнів в межах високого рівня роботу вико-нали 9007 учнів (34 %), в межах достатньогорівня – 10743 учнів (40 %), в межах середнього – 6297 учнів (24 %), початкового рівня – 487 (2 %).

В межах високого і достатньо-го рівнів роботи виконали 19796 учнів, що складає 74 % від загаль-ної кількості. Згідно з результатами кількісного аналізу, варто за-значити, що навчальна програма з математики за початкову школу засвоєна на достатньому рівні. Водночас, 26 % (6784) учнів лише

на середньому і початковому рівні опанували зміст державного стандарту з математики і закінчують початкову школу недостатньо підготовленими до сприйняття

змісту програми з математики п'я-того класу.

Відповідно до Рекомендацій МОНУ про проведення держав-ної підсумкової атестації з математики обов’язковій перевірці підлягали такі змістові компо-ненти навчального матеріалу: **натуральні числа** (завдання на нумерацію багатоцифрових чисел), **числові вирази** (запис і розв’язання виразу з багатоци-фровими числами з дужками), **завдання на знаходження числа за його частиною і частини від цілого**, **завдання на по-рівняння, вимірювання та дії з величинами, застосування геометричного матеріалу, складені задачі на рух**.

За результатами поелементно-го аналізу 10 % учнів допустили помилки:

в завданнях на нумерацію (2627 учнів);

– в записі та розв’язанні при-кладів на дії з багатоцифровими числами з дужками допустили по-милки 3630 учнів (14 %);

– при виконанні завдань з дро-бами 3924 (15 %) учнів не справи-лись із завданням;

– проблеми із завданням на порівняння та дії з величинами мають 5035 учнів, що становить 19 %;

– із завданнями на відтворення знань геометричного матеріалу не справились 7490 учнів (28 %);

– при розв’язанні складеної за-дачі 4384 учнів (16,5 %) не вправи-лись із поставленим завдан-ням повністю, 2851 учень (11 %) припустилися помилок в обчис-леннях, 4471 учень (17 %) зроби-ли помилки в оформленні та ви-конанні завдання за інструкцією.

Загалом проблеми в розв’язанні складених задач базових типів на три дії мають 44 % учнів четвер-тих класів, що становить 11 706 осіб.

За результатами аналізу варто

значенити: попри високий кіль-кісний показник, якість засвоєння навчального матеріалу з ма-тематики має бути предметом аналізу в навчальних закладах області, а питання якісного ви-кладання початкового курсу ма-тематики розглядається на засі-даннях шкільних і районних методичних об’єднаннях вчи-телів початкових класів.

До уваги керівників навчальних закладів, учителів початкових класів!

Про структуру 2015-2016 на-вчального року та навчальні пла-ни загальноосвітніх навчальних закладів

Відповідно до статті 16 Закону України «Про загальну середню освіті» структуру навчального року та час проведення канікул встановлюють загальноосвітні на-вчальні заклади за погодженням з відповідними органами управлін-ня освітою. Тривалість канікул протягом навчального року не може бути меншою 30 календар-них днів. Це передбачено і листом МОНУ.

Відповідно до Положення про державну підсумкову атестацію учнів (ви-хованців) у системі за-гальної середньої освіти, затвер-дженого наказом Міністерства освіти і науки України від 30 груд-

ня 2014 року № 1547, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 14 лютого 2015 за № 157/26602, перелік предметів для про-ведення державної підсумкової атестації для учнів початкової, основної та старшої школи, форму і терміни проведення

Міністерством освіти і науки України буде затверджено до-датково.

Вручення документів про освіту планується провести для випускників 9-х класів 8-9 червня, 11-х класів – 28-29 травня.

Рішення про доцільність прове-дення навчальної практики і на-вчальних екскурсій загально-освітні навчальні заклади при-ймають самостійно.

Робочі навчальні плани на 2015-2016 навчальний рік скла-даються:

• для 1-4 класів – за Типовими навчальними планами початкової школи, затвердженими наказом МОНмолодьспорту України від 10.06.2011 № 572, із змінами згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 16.04.2014 № 460;

• для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іно-земних мов: 1-4 класи – за Типовими навчальними планами початкової школи, затвердженими наказом МОНмолодьспорту України від 10.06.2011 № 572, зі змінами згідно з наказом МОН України від 16.04.2014 № 460 (додатки 4-5);

• для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням предметів художньо-естетичного циклу: 1-4 класи – за Типовими навчальними планами початкової школи, затвердженими наказом МОНмолодьспорту України від 10.06.2011 № 572, зі змінами згідно з наказом МОН України від 16.04.2014 № 460 (додатки 6-7).

Робочі навчальні плани роз-робляються у такій же формі та за тими ж рекомендаціями, як і минулого року (лист МОН України від 11.06.2014 № 1/9-303). При цьому, частина навчального на-вантаження з фізичної культури (до 1 години на тиждень) може використовуватися на вивчення окремих навчальних предметів, що забезпечують рухову активність учнів (хореографія, ритміка, плавання тощо), за наявності відповідних умов, педагогічних кадрів і навчальних програм, які мають гриф Міністерства освіти і науки України.

Геройчні й водночас драма-тичні й навіть трагічні події ос-тannого часу спонукають до оновлення експозицій шкільних музеїв, заповідників та кімнат бойової слави, зокрема щодо інформації про учасників АТО та волонтерів з даної території; не-обхідно взяти шефство над роди-нами учасників АТО, які цього потребують. В цілому важливим є формування засобами змісту навчальних предметів якостей особистості, що характеризу-ються цінністю ставленням до суспільства, держави, самої себе та інших, природи, праці, ми-стецтва.

З огляду на це рекомендуємо:

По-перше, виокремити як один з найголовніших напрямів виховної роботи національно-патріотичне виховання – справу, що за своїм значенням є страте-гічним завданням. Не менш важ-ливим є повсякденне виховання пога-ваги до Конституції держави, законодавства, державних сим-волів – Герба, Прапора, Гімну.

По-друге, необхідно виховува-ти в учнівській молоді національ-

ного відповідального підходу до ви-ховання в Україні.

ДОІППО. Методичні рекомендації

ну самосвідомість, налаштованість на осмислення моральних і культурних цінностей, історії, на систему вчинків, які мотивуються любов'ю, вірою, волею, усвідомленням відповідальності.

По-третє, системно здійснювати виховання в учнів громадянської позиції; вивчення та популяризацію історії українського козацтва, збереження і пропаганду історико-культурної спадщини українського народу; поліпшення військово-патріотичного виховання молоді, формування готовності до захисту Вітчизни.

По-четверте, важливим аспектом формування національно-самосвідомої особистості є виховання поваги й любові до державної мови. Володіння українською мовою і послуговування нею повинно стати пріоритетними у виховній роботі з дітьми. Мовне седовище має впливати на формування учня-громадянина, патріота України.

По-п'яте, формувати моральні якості особистості, культуру поведінки, виховувати бережливі ставлення до природи, розвивати мотивацію до праці.

Для реалізації цих глобальних завдань необхідна система робота, яка передбачає забезпечення гармонійного співвідношення різних напрямів, засобів, методів виховання дітей у процесі навчання і позакласної діяльності.

У навчально-виховний процес мають упроваджуватися форми і методи виховної роботи, що лежать в основі козацької педагогіки.

Завдяки результатам педагогічних досліджень достеменно встановлено, що 40 відсотків від загального обсягу виховних впливів на особистість дитини здійснє освітнє седовище, в якому вона перебуває. Ця цифра в кожному конкретному випадку шкільної практики варіюється відповідно до особливостей області, школи, класу, його мікрогруп та індивідуальних особливостей самих дітей. Але слід відзначити, що поміж інших джерел впливу на становлення й розвиток дитини (сім'я, однолітки, позашкільні освітні заклади та ін.) школа посідає домінантні позиції, тож і відповідальність на неї покладається більше, і можливості перед нею відкривається більше.

З метою створення умов для реалізації кожної особистості та підтримки творчого, інтелектуального, духовного потенціалу нашої нації необхідно **модернізувати систему викладання української мови, а саме:**

- у навчально-виховній діяльності неухильно дотримуватися единого мовного режиму;

– формувати інформаційно й емоційно самобутній україномовний простір, який забезпечуватиме зачленення школярів до величезного мовного дивосвіту, до глобальних знань про рідну мову, її закони, систему її виражально-зображені засобів;

– виховувати відповідальні ставлення до рідної мови, свідомого нею користування;

– сприяти вияву українського менталітету, способу самоусвідомлення і самоідентифікації,

сприйняттю української мови як коду прайсторичної пам'яті;

– плакати розвиток духовної, емоційно-естетичної, інтелектуальної сфери саме на основі української мови;

– через любов і повагу до рідної мови залучати школярів до вивчення національної історії, до різних масивів національної культури, до глибинної сутності народного життя;

– здійснювати розвиток мовлення не лише на уроках української мови і літератури, а й під час вивчення всіх інших предметів.

Також навчальні заклади мають проводити інформаційно-просвітницьку роботу з батьками, спрямовану на формування толерантності, поваги до культури, історії, мови, звичаїв і традицій як українців, так і представників різних національностей за участю психологів, істориків, працівників кримінальної міліції.

Водночас необхідно активізувати співпрацю педагогічних колективів з органами учнівського та батьківського самоврядування щодо формування у дітей і молоді духовності, моральної культури, толерантної поведінки, уміння жити в громадянському суспільстві.

У контексті зазначеного вище, надаємо методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах.

Початкова школа

Національно-патріотичне виховання учнів початкових класів здійснюється у процесі навчально-пізнавальної діяльності як провідною шляхом внесення ціннісних складових у зміст навчальних предметів, відведення належного місця «спільното-взаємодіючій діяльності» як на уроках, так і в позаурочний час; гуманізації взаємин у системах «учитель-учень», «учень-учень»; використання вчителем демократичного стилю спілкування з учнями; створення умов для творчої самореалізації кожної особистості.

У молодшому шкільному віці важливо формувати здатність дитини пізнавати себе як члена сім'ї; родини, дитячого угрупування; як учня, жителя міста чи села; виховувати у неї любов до рідного дому, краю, вулиці, своєї країни, її природи, рідного слова, побуту, традицій.

У початкових класах соціальна і громадянська компетентності – як ключові – є міждисциплінарними та інтегруються через усі освітні галузі і спрямовуються на соціалізацію особистості, набуття громадянських якостей, дотримання соціальних норм і правил.

Патріотичне виховання молодих школярів **на уроках української мови** здійснюється через реалізацію соціокультурної змістової лінії. Зокрема, під час вивчення розділу «Мова і мовлення» необхідно звернати увагу учнів на багатство і мілозвучність української мови, захоплювати дітей її красою, пробуджувати любов до рідного слова, прагнення вивчати українську мову. У 3-4 класах слід пояснювати значення української мови для становлення неза-

лежної самостійної держави України, роль української мови як державної.

Формуючи культуру спілкування, доцільно збагачувати мовлення молодих школярів українськими формами звертання та формулами мовленневого етикету, пробуджувати інтерес до походження цих формул, показувати їх зв'язок із національними традиціями і звичаями українців.

У процесі опрацювання правила вживання великої літери у власних назвах варто зосередити увагу учнів на застосуванні цього правила під час запису назви нашої Батьківщини, її столиці, рідного міста чи села, річок, морів, гір та інших географічних назв України. При цьому цінним для патріотичного виховання буде опрацювання текстів про походження цих назв, про красу і неповторність визначних місць України, про історичне минуле нашої країни та її відомих людей (письменників, художників, історичних постатей, спортсменів, акторів, артистів тощо).

Чільне місце на уроках української мови повинно займати використання малих фольклорних форм – загадок, лічилок, мирилок, приказок і прислів'їв, народних прикмет, уривків з казок, дитячих пісень, колискових, щедрівок, колядок, веснянок, закличок тощо. Реалізуючи їх виховний потенціал, варто пояснювати дітям, що багатство і розмаїття народної творчості свідчить про мудрість і талановитість українського народу, а знання і трепетне ставлення до них стане запорукою збереження цього багатства для майбутніх поколінь.

Текстоцентричний принцип навчання української мови створює можливості для використання різноманітних текстів виховного і повчального змісту. Через тексти (аналіз їх змісту) доцільно виховувати в молодих школярів любов до рідного краю і своєї Батьківщини, повагу до національних традицій і символів українського народу, повагу до людей інших національностей, їхніх звичаїв і традицій, почуття гордості за відомих людей України, турботливе ставлення до цінностей і надбань нашої країни.

З огляду на зазначене, не від'ємними складниками уроків української мови та літературного читання мають бути виховні бесіди, пізнавальна інформація про Україну, її людей і події, пов'язані з ними, складання усних і письмових текстів на патріотичні теми, підготовка і презентація посильних проектів патріотичного змісту (наприклад, написання творів про земляків, які прославили рідний край, листів підтримки своїм ровесникам, що перебувають в зоні АТО, вітальних листівок захисникам Вітчизни) тощо.

Тому, головною метою національно-патріотичного виховання у початкових класах є вироблення у молодих школярів умінь і навичок вільного користування з комунікативною метою усної письмової українською мовою.

Велику виховну роль відіграє український фольклор, зокрема дитячий, а також твори художньої

літератури для дітей молодшого шкільного віку.

Доцільним є проведення тематичних уроків з української мови: «Свято рідної мови», «Шевченківське слово» та ін.

На уроках математики національно-патріотичне виховання відбувається опосередковано, через умову математичної задачі.

На уроках російської мови необхідно посилити українознавчу складову через перекладені твори українських письменників та поетів на російську мову.

На уроках «Я у світі» спрямовано на соціалізацію особистості молодшого школяра, якого патріотичне і громадянське виховання.

Найважливішим виховним спрямуванням змісту названого предмета є формування в учнів таких найбільш значущих для українського народу цінностей, як: патріотизм, соціальна справедливість, первинність духовного щодо матеріального, гуманізм, працелюбство, взаємоповага; виховання в дитини свого власного «Я», віри у свою силу, талант, здібності; виховання творчої, соціально активної особистості, здатної бережливо ставитися до природи, світу, речей, самої себе, інших людей, розуміти значення життя як найвищої цінності.

Україна, її державотворчі цінності, вироблення громадянських почуттів, поведінкових еталонів – ці елементи змісту є першорядними, що задають мету реалізації програми.

Видатні постаті, успішні люди, патріотично спрямовані, які уміють переборювати життєві труднощі й ідуть до власної мети, стають зразком для вироблення в учнів власних життєвих стратегій.

Зміст програми предмета відображає такі види знань, результатом опрацювання яких є набуття громадянських цінностей:

- про навколошній світ у взаємозв'язку компонентів «Я – людина», «Людина серед людей», «Людина в суспільстві», «Людина і світ»;

- про способи пізнавальної та практичної діяльності, встановлення необхідності знати державну мову, шанувати символи держави; засвоєння моделей поведінки, які відповідають законодавству України, враховують інтереси і потреби громадян, передбачають повагу і взаєморозуміння між людьми;

- оцінні знання про норми ставлення до явищ життя (учень розпізнає вчинки за критерієм патріотичних вимірів; аргументує переваги громадянських вчинків, наприклад, участь у волонтерських заходах тощо).

На уроках «Природознавства» виховні цілі пов'язані з ознайомленням з традиціями шаноблизивого ставлення українського народу до природи, любов до рідного краю, Батьківщини.

На уроках «Трудового навчання» діти знайомляться з традиційними народними ремеслами в Україні, вчаться виготовляти сюжетні витинанки різних регіонів України, оздоблювати вироби технікою вишивки.

На уроках «Музичного мистецтва» учні мають можливість відчути красу українського народного музичного мистецтва, осягнути інтонаційні особливості музики українського народу, відчути національну своєрідність, спільне і відмінне в музиці різних народів.

Головним завданням курсу «Образотворче мистецтво» є формування у молодших школярів культури почуттів, основ національної та громадянської свідомості.

Пропонуємо проводити конкурси дитячої зображенівальної творчості «Слава українським військовим», «У світі немає країн, ніж Україна» та ін.

Для ефективного формування національного виховання учнів початкових класів є: сприйняття учнями знань про українську культуру; застосування вчителем на уроках народознавства та у позаурочний час емоційно-естетичного фону; створення ситуацій емоційного переживання учнями педагогічних установок на оволодіння національними цінностями, усвідомлення знань про національну українську культуру, орієнтація дитини на позитивні результати діяльності щодо засвоєння певних національних цінностей у родині та в школі.

Пропонується практикувати проведення виховних годин у формі: зустрічей з волонтерами, учасниками бойових дій, майстер-класів за участю дітей і батьків з виготовлення сувенірів для бійців Української армії.

Доцільно впровадити виховні проекти: «Рідний край, де ми живемо», «Україною звемо», «Я і моя родина», «Моя маленька батьківщина». Проводити тематичні виховні години

Головна мета проекту: визначення освітніх стратегій соціалізації особистості, розробка показників соціального розвитку дітей різних вікових груп, удосконалення системи психолого-педагогічного супроводу як важливого чинника процесу соціалізації.

Підготовчий етап (2015-2016 н.р.) – конкретизація проблеми в річних планах роботи ДНЗ регіонів, планування роботи творчих груп, створення «банку інформації» з питань соціалізації, розвитку соціальних компетенцій дітей, визначення основних показників для системного відстеження, діагностика рівня готовності педагогічних колективів до роботи над проблемою, організація роботи психолого-педагогічних семінарів, підрадз з проблеми соціалізації.

Орієнтована тематика для обговорення на педагогічних радах на першому (підготовчому) етапі роботи над проектом:

– завдання соціального розвитку дошкільників;

– соціальна компетентність як інтегративна характеристика особистості;

– створення розвивального освітнього середовища дошкільного наявчального закладу як чинник успішної соціалізації дітей;

– психологічний комфорт у наявні як умова ефективної соціалізації дитини;

– соціальна поведінка дошкільника як наслідок соціального впливу.

Орієнтована тематика для обговорення на психолого-педагогічних семінарах:

– формування комунікативного компоненту соціальної компетентності;

– формування емоційного компоненту соціальної компетентності;

– збереження духовного, морального і фізичного здоров'я учасників педагогічного процесу як чинник соціалізації особистості;

– сучасні моделі психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами;

– моделювання і побудова розвивального освітнього простору ДНЗ;

– соціокультурне оточення як фактор розвитку дитини.

Процес соціалізації індивіда – необхідний атрибут життєдіяльності кожної людини, який упродовж усього її життя. Суспільна сутність людини проявляється і в тому, що вона залучена до реального історичного процесу і бере участь у суспільному житті.

Гуманістична парадигма в освіті проголошує використання дитини у поведінці та діяльності системи духовно-моральних цінностей, до якої вона адаптована (Ш.А. Амонашвілі, Л.С. Виготський, І.Д. Бех та інші). Передусім це стосується формування в дітей відкритості до світу людей, виховання навичок соціальної поведінки, усвідомленого ставлення до себе як вільної самостійної особистості та до своїх обов'язків, що визначаються зв'язками з іншими людьми, формуванням готовності до сприймання соціальної інформації, вихованням співчуття, співпереживання, бажання пізнавати людей, робити добре вчинки. Для формування гуманістичної позиції необхідне позитивне прийняття себе та інших людей, оптимістичне світосприйняття.

У широкому сенсі «соціальність» є інтегрованою характеристикою, яка фіксує відкритість дитини соціальному довкіллю, її спрямованість на гармонійні та конструктивні взаємини з людьми, які її оточують. Бути соціальним у певній життєвій ситуації – означає проявляти готовність і здатність контактувати з різними за віком, статтю, уподобаннями, родом діяльності, характерологічними особливостями людьми.

Дошкільника з розвиненою соціальністю можна кваліфікувати як соціально компетентну особистість, яка характеризується здатністю: визнавати соціальні правила і норми,

Із вересня 2015 року дошкільні навчальні заклади області включаються в роботу над обласною науково-методичною проблемою (проектом) «Освітні стратегії соціалізації особистості громадянського суспільства».

ДОШКІЛЬНА ОСВІТА

знаходить правильні орієнтири для побудови своєї соціальної поведінки; виявляти гнучкість у сприйнятті нових вражень та їх оцінюванні, прилаштовуватися до вимог соціальної групи та водночас зберігати власне обличчя.

У сучасній психології термін «*соціалізація*» означає «процес засвоєння індивідом соціального досвіду, системи соціальних зв'язків і відносин». У процесі соціалізації людина отримує переконання, суспільно схвалювані норми поведінки, що необхідні їй для нормального життя в суспільстві. Провідне значення для процесу соціалізації відіграє суспільне виховання.

У якості джерел соціалізації індивіда виступає передача культури через сім'ї та інші соціальні інститути, перш за все через систему виховання та освіти, а пізніше – через взаємний вплив людей у процесі спілкування та сумісної діяльності.

До початку кожного вікового періоду складаються своєрідні, специфічні для даного віку, єдині та не-повторювані відносини між дитиною та навколоїшньою дійсністю, перш за все соціальною.

Ці відносини Л.С. Виготський назавв «соціальною ситуацією розвитку».

Соціальна ситуація розвитку є вихідним моментом для всіх динамічних змін, які відбуваються в розвитку упродовж даного періоду. Вона визначає повністю ті форми, той шлях, йдучи по якому, дитина отримує все нові властивості особистості, черпаючи їх із соціальної дійсності, як із основного джерела розвитку; це шлях від соціального до індивідуального.

Соціальна ситуація розвитку, специфічна для кожного віку, визначає суворо закономірно весь образ життя дитини, або його соціальне буття. З'явивши соціальну ситуацію розвитку, яка складається на початку певного віку, що визначається відносинами між дитиною і середовищем, ми визначаємо, як в житті дитини виникають і розвиваються новоутворення, властиві цьому віку. Новоутворення свідомої особистості дитини приходить до того, що змінюється сама ця особистість. Якщо спочатку дитина проходила шлях від соціального буття до зміненої структури свідомості, то тепер – шлях зворотного руху, від зміненої структури свідомості до перебудови її буття. Дитина, яка змінила будову особистості, – це вже інша дитина, соціальне буття якої суттєво не відрізняється від буття дитини більш раннього віку.

Таким чином, соціальна ситуація розвитку відбуває особливості, окрім системи стосунків між дитиною певного віку та соціальною дійсністю.

Розглядаючи реальні форми соціальної поведінки, Л.С. Виготський підкреслює, що характер виховання людини повністю визначається тим суспільним середовищем, у якому вона зростає й розвивається. Середовище не завжди впливає на неї безпосередньо і прямо, але й опосе-

редковано, через свою ідеологію, яку вчений розуміє як соціальні подразники, що в процесі історичного розвитку закріпились як моральні правила, художні смаки, юридичні норми тощо.

Аналіз літератури щодо проблематики соціального розвитку відображає сучасний компетентнісний підхід до розвитку особистості дитини. У руслі цього підходу як українські, так і зарубіжні автори основною метою соціального розвитку дитини вважають її соціальну компетентність. Багатий науковий матеріал авторів Ж. Піаже, Л.С. Виготського, О.Л. Кононко, Н.В. Гавриш, Т.І. Поніманської, С.Н. Курінної та інших дає змогу об'єднувати такі компоненти соціальної компетенції:

1) компетенція «*розвиток комунікативних здібностей*», яка є передумовою формування комунікативного компоненту соціальної компетентності згідно з О.Л. Кононко (уміння знайомитися, просити однолітка чи дорослого про допомогу або пропонувати допомогу; уміння вербально виражати потреби та інтереси, розуміти вербальні інструкції, чути, ставити запитання);

2) компетенція «*розвиток емоційного інтелекту*», яка становить передумову формування емоційного компонента соціальної компетентності згідно зі структурою О.Л. Кононко та Т.І. Поніманської (уміння відтворювати почуття, розпізнавати почуття інших, співчувати, розпізнавати власні почуття, регулювати власний емоційний стан);

3) компетенція «*готовність адекватно реагувати у ситуації стресу та конфлікту*», яка є передумовою формування поведінкового компоненту соціальної компетентності згідно зі структурою Т.І. Поніманської (уміння відтворювати почуття, розпізнавати почуття інших, співчувати, розпізнавати власні почуття, регулювати власний емоційний стан);

4) компетенція «*готовність бути частиною колективу*», яка утворює передумову формування поведінкового соціально-когнітивного компонента компетентності відповідно до структури О.Л. Кононко (спроможність запитувати про дозвіл і ділитися враженнями, уміння приєднуватися до загальної діяльності групи, спокійно реагувати на ситуацію, коли однолітки не приймають до спільноти групової діяльності, адекватно реагувати на передражнювання, виявляти толерантність, приймати невтішні наслідки гри, більш-менш адекватно реагувати у ситуації, коли винен).

В Японії дитячий колектив є моделью суспільства, і педагоги цілеспрямовано формують таку систему стосунків, яка є зразком вільного суспільства.

Одним із засобів соціалізації особистості дошкільника є предметно-розвивальне середовище. Психологи пов'язують механізм впливу середовища на особистість з поняттям соціальної ситуації розвитку, тобто,

бездаді, вона намагається пізнати на-вколишній світ і свої зв'язки з ним, відкривати для себе інших людей, власні можливості, існувати згідно з діючими законами життя, знаходити своє місце.

Програма «*Вневній старт*» у розділі «Соціальна ситуація розвитку» (Вступ), характеризуючи психологічний вік старшого дошкільника, звертає увагу на соціальну ситуацію розвитку. Упродовж старшого дошкільного віку розширяється коло людей, з якими спілкується дитина. Предметом уваги її все частіше стає світ соціальних взаємин дорослих, у який дитина намагається вийти. Найважливіша потреба – прагнення жити спільним життям, з людьми, які її оточують, вступати з ними в безпосередній контакт.

Важливо ознайомити соціальну ситуацію розвитку дитини з стабілізацією взаємин з однолітками, утворення «дитячого суспільства», оформлення дитячої субкультури, з притаманною її територією, правилами співжиття, інтересами, ролями, перевагами, пріоритетними цінностями, соціальним статусом кожного її члена.

У програмі «*Українське дошкілля*» соціальні компетентності прописані в розділі «Соціально-моральний розвиток». У старшому дошкільному віці виникає усвідомлення дитиною свого соціального «Я». Дитина усвідомлює ставлення до себе, різних людей, домагається визнання значущими для неї людей, схильна до прояву самоповаги.

Програма «*Оберіг*» у розділі «Емоційно-соціальний розвиток» вказує, що до кінця раннього віку руйнуються попередні взаємини «дитина-дорослий», перебудовується соціальна ситуація розвитку. Дитина починає усвідомлювати певний рівень своїх досягнень у діяльності, успіх в оволодінні предметами, наслідуванні дорослого і стає ініціатором зміни стосунків з дорослими, спрямованих на розширення самостійності.

С.Л. Новоселова стверджує, що збагачуючим фактором розвитку дитини є соціокультурне оточення та його предметне середовище. Всі види середовища, сім'я, дитячий садок, мікрорайон, місто, природні та паркові ландшафти можуть стати джерелом збагачення досвіду дитячої діяльності, психіки, особистості.

Таким чином, середовище – це поле соціальної та культурної діяльності, образ життя, сфера передачі та закріплення соціального досвіду, культури і субкультури, розвиток творчості.

У

психосоціальному становленні дитини передважною є роль гри. Згідно з фундаментальними психологічними теоріями С.Л. Рубінштейна, Л.С. Виготського, Д.Б. Ельконіна, гра створює благодатне поле соціалізації, є провідною діяльністю у розвитку дитини, допомагає їй перейти від одного ступеня розвитку до іншого.

Державний стандарт дошкільної освіти України – Базовий компонент дошкільної освіти, який реалізується програмами та навчально-методичним забезпеченням у розділі «Дитина в соціумі», визначає державні вимоги до формування у дітей навичок соціально визнаної поведінки, вміння орієнтуватися у світі людських взаємин, готовності співпереживати і заслідувати поняття «людство» тощо.

У програмі «*Соняшник*» у розділі «Розвиток і виховання душі та серця» у підрозділі «Соціальне виховання» передбачено формування навичок соціальної поведінки в різних видах діяльності, взаємодії з дорослими і дитячим соціальним оточенням; узгодження особистих і соціальних інтересів.

У програмі «*Дитина в дошкільні роках*» питання соціалізації прописані у розділах «Гендерна соціалізація» та «Соціалізація», які спрямовані на виховання етично-оцінних засобів спілкування, виконання правил у взаємодії з людьми різного віку і стат

ДОІППО. Методичні рекомендації

НОВИЙ НАВЧАЛЬНИЙ РІК – НОВІ ЗАВДАННЯ

Сучасні демократичні процеси в Україні визначають зміни у меті, завданнях і методах роботи будь-яких навчальних закладів. Діяльність педагогів все більше орієнтується на відродження національної гідності, якісну роботу з питань освіченості учнів на рівні країн світових стандартів, виховання їх активної життєвої позиції.

Оскільки традиційні форми організації навчального процесу, що засновані на передаванні знань від учителя до учня, не можуть цьому сприяти, то виникла гостра необхідність змінити традиційну систему навчання на кардинально нову, в основі якої лежала би компетентнісна парадигма.

Педагоги звертають увагу на «навички ХХІ століття», що передбачає роботу з розвитком таких рис і вмінь особистості: креативність інтелектуальна допливість; критичність мислення; комунікативні навички; IT-обізнаність; навички особистісної та групової взаємодії.

Ознакою сьогодення стають такі терміни, як «педагогічні технології» та «інноваційна освіта». Перед учителем математики, як і перед учителями інших предметів, стоїть важливе завдання: не тільки передавати учням певну суму знань, розвивати їхні вміння і навички, а, в

Питання організації факультативів є актуальним і для профільного та поглиблених вивчення математики. Той факт, що учні опинилися у математичному класі, не завжди свідчить про зацікавленість учнів математикою, що має тенденцію різко спадати, особливо при зростанні навчального навантаження на учнів і посилення складності завдань. Тому першою метою роботи факультативів повинна стати підвищення мотивації навчання. Ця мета повинна досягатися, перш за все, завдяки популяризації математичних знань і застосувань математики – з одного боку, з іншого – спрямованістю факультативу на самореалізацію творчої особистості.

Відповідні цілі формують зміст факультативних занять для учнів 9-11 класів. Ми виділяємо декілька змістових ліній для побудови змісту факультативів з математики: поширення міжпредметних зв'язків, дискретних структур, оптимізаційних задач, алгоритмізації, формалізації та аксіоматизації, неперервності, симетрії та перетворення, алгебраїчних структур, поширення геометричних уявлень, поширення функціональних уявлень, стохастичного моделювання, «олімпіадної» математики. На нашу думку, остання лінія повинна бути присутня в значному обсязі, але не повинна домінувати в тематиці роботи математичного факультативу. Зміст навчання математичного факультативу носить гнучкий характер, може змінюватися в залежності від уподобань учнів. В той же час, факультатив повинні стати «полігоном» для апробації впровадження в основний курс нових питань, виконувати як пропедевтичну, так і розвивально-узагальнючу функції. Так, наприклад, в умовах поглиблених вивчення математики ми пропонуємо в 9 класі ознайомити учнів з елементами диференціального та інтегрального числення на інтуїтивно-експериментальному рівні, а в 11 – повернутись до основ аналізу на більш глибокому рівні, наприклад, розглядаючи метричні простори.

Не досить оволодіти премудрістю, потрібно також вміти користуватись нею.

Р. Декарт

У Національній доктрині розвитку освіти зазначено, що «в Україні має забезпечуватися прискорений, випереджальний, інноваційний розвиток освіти, а також повинні створюватися умови для розвитку, самоствердження та самореалізації особистості протягом життя».

першу чергу, навчити дітей застосовувати здобуте на практиці.

Все це може бути вирішено у процесі *соціалізації*, що визначено головною метою нового обласного науково-методичного проекту «*Освітні стратегії соціалізації особистості і громадянського суспільства*». Участь у цьому проекті дозволить педагогам комплексно впроваджувати інноваційні педагогічні технології розвитку компетенцій учнів, посилити своє прагнення до самовдосконалення, самоосвіти, самореалізації, накопичення свого передового педагогічного досвіду та його поширення.

Демократизація навчання неможлива без осучаснення уроку. Сучасний педагог все частіше

змушений будувати свою роботу відповідно до моделі продуктивного пізнання (ознайомлення з ідеєю; зіставлення нового з власним досвідом; реалізація бажання вдосконалювати те, що вже існує; порівняння результатів особистісного впливу).

Вчителі математики практикують розв'язок задач не тільки на основі конвергентного мислення (аналіз всіх наявних способів розв'язку з метою вибору з них єдиного правильного), а й знайомлять учнів з основами дивергентного мислення (безліч різних варіантів розв'язування будуть однаково вірними), адже дивергентне мислення лежить в основі формування креативності особистості. На уроках використовуються такі форми, як

«Мозкова атака», «Думай – практицюй у парі – ділиться», що характерно для кооперативного навчання. Основне завдання вчителя сучасної школи – допомогти дитині розкрити свої творчі здібності. Цьому сприяють такі види завдань для школярів: склади умову задачі сам; перетвори умову так, щоб виконувались ті чи інші вимоги.

Під час оформлення задуму здійснюється проекція важливого особистісного досвіду: знань, умінь, навичок, сподівань, бажань тощо. І тоді учень для себе відкриває: процес *власної думки* вимагає значно менших зусиль і витрат часу, ніж вивчення напам'ять.

Вище згадана діяльність сприяє ефективному розвитку в кожного учня математичних здібностей,

системи загальнолюдських цінностей і норм поведінки, усвідомленню особистої відповідальності та вмінню об'єднуватись з іншими членами колективу, вихованню толерантності, розвитку дивергентного мислення, здатності приймати відповідальні рішення.

Рекомендуємо керівникам навчальних закладів і методичних служб зосередити свою увагу на питаннях, які можна розглянути на засіданнях методичних об'єднань, «круглих столів» тощо:

- психологічний комфорт у навчанні як умова ефективної соціалізації учнів;

- інноваційні системи контролю та оцінки якості знань з математики та їх вплив на формування самооцінки учнів;

- організація проектної та науково-дослідної діяльності вчителів математики та учнів;

- психогігієна педагогічної діяльності;

- збереження духовного, морального та фізичного здоров'я учасників педагогічного процесу як чинник соціалізації особистості.

Тетяна БУКАРЕВА,
методист з математики
навчально-методичного
відділу природничо-
математичних дисциплін
кафедри природничої освіти

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ФАКУЛЬТАТИВІВ З МАТЕМАТИКИ

Питання організації факультативів з математики завжди залишалося в центрі уваги методичних досліджень. Це пов'язано з важливою роллю, яка відведена саме факультативам у розвитку творчої особистості учня, завдяки можливості врахування психологічних особливостей талановитих учнів саме під час факультативних занять. Питанням організації та змісту факультативних занять присвячені відомі дослідження В.А. Гусєва, І.Д. Зверєва, Л.М. Лоповка, С.М. Новікова, М.А. Прокоф'єва, З.І. Слєпкань, І.Ф. Тесленка, С.І. Шварцбурда. Досвід свідчить, що факультативи

стають однією з головних ланок у системі освіти талановитих учнів.

Більшість дослідників вважають, що при організації факультативних занять з математики повинні переважати методи проблемного навчання, зокрема проблемний виклад, дослідницький метод, частково-пошуковий або евристична бесіда. Озайнамлення з багатьма ідеями «сучасної» математики можна проводити методом доцільних задач. При цьому ми виділяємо декілька рівнів аргументації: експериментально-індуктивний, аналогії, наочно-інтуїтивний, напівформальний, формальний. Треба звертати увагу на те, що хоча ідеалом для математики завжди буде і залишається формальний рівень, математичні відкриття відбуваються в тому числі й на інших.

Факультативні заняття з математики дозволяють втілювати в практику різноманітні організаційні форми для проведення занять. Серед них ми виділимо науково-популярні лекції, семінари, тренінги (командні та індивідуальні), ігрові заняття (математичні бої, міні-ретрати, каруселі тощо). Однією з найважливіших форм проведення таких занять ми вважаємо майстер-класи розв'язування задач. Ці майстер-класи можуть проводити як вчителі, що проводять заняття, так і запрошені особи. Також ми вва-

жаємо можливим проведення майстер-класу учнями-старшокласниками. Під час майстер-класу ведучий, який також не знає розв'язання складної проблемної задачі, ілюструє учням процес його пошуку. Це все дає можливість учням поступово формувати власні евристичні слабо формалізовані процедури пошуку розв'язання задачі. Треба звернути увагу на те, що проведення вчителем майстер-класу сприяє створенню атмосфери товариства, співпраці вчителя і учня, демократизму в навчанні.

Найважливішою формою проведення факультативів стають науково-популярні лекції. Організація такого заняття передбачає відділення етапів мотивації, основного, прикладного та заключного етапів. Дуже важливо мотивувати учнів, для чого саме ім потрібно ознайомитись з тими та іншими питаннями (наприклад, з топології, комбінаторної геометрії або аналітичної теорії чисел). Мотивація може носити кон'юнктурний характер, але, на нашу думку, він не повинен домінувати. Етап мотивації може бути частково прихований, наприклад, завдяки впровадженню методу емоційного збудження. На основному етапі розвитку науки.

Відповідно ознайомлення з основними ідеями, які можуть бути реалізовані на прикладному етапі під час ілюстрації задач. Важливо підбирати задачі, які стосуються звичайної шкільної практики учнів, таким чином ілюструється зв'язок між новими ідеями і шкільними задачами. Так, проводячи ознайомлення учнів з основами топології, маємо чудову можливість ілюстрації відповідних ідей в елементарних задачах (ідея неперервності, теорія многогранників, фізичні застосування). Деякі майже абстрактні питання спрямовані безпосередньо на класичні, так звані, олімпіадні задачі. Таке відбувається, наприклад, при вивченні Гаусових кілець. Заключний етап лекції повинен містити інформацію щодо нових результатів у відповідних питаннях і нерозв'язаних задач на сучасному етапі розвитку науки.

При роботі факультативу учням необхідно працювати, як правило, не з одним підручником, а з багатьма джерелами інформації. Водночас існують посібники, якими можна користуватись при вивченні багатьох питань, наприклад, у роботі з літературою допомагає використання ресурсів мережі INTERNET, де розміщена велика кількість матеріа-

лів з математики, науково-популярної літератури тощо (наприклад, відомий сайт mscste.ru). Використання ІКТ стає ефективним на факультативах при організації обчислювального експерименту, а також для динамічних демонстрацій. Ми вважаємо за недоцільне широке впровадження в роботу факультативів методу проектів, який на практиці просто реалізується в створенні презентацій за реферативними матеріалами. В той же час навчати учнів презентувати результати своїх досліджень з використанням можливостей ІКТ конче необхідно.

Наши систематичні спостереження свідчать, що можна говорити про синергетичні процеси навчання, які відбуваються з учнями різновікових категорій – учасниками факультативів з математики різних класів. Тяжіння до знань, що притаманне талановитим підліткам і юнакам, спонукає їх до отримання додаткової інформації від старших товаришів. У таких різновікових колективах дуже часто виникають неформальні лідери, використання авторитету яких стає дуже важливим і необхідним в цілому для організації роботи з талановитими дітьми.

Окреме питання – це готовність вчителя проводити відповідні заняття. Це повинен бути не лише талановитий педагог, а й людина, яка володіє основами сучасної математичної науки, розв'язує нестандартні задачі, спроможна проводити чого б невеличкі математичні дослідження. Все це досягається лише за умов безперервної математичної освіти вчителя, яку повинні стимулювати відповідні критерії при атестації вчителів, роботи методичних об'єднань, з поля зору яких не повинні виходити питання популяризації математики.

Вадим КІРМАН, доцент кафедри природничої освіти, кандидат педагогічних наук

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУРСУ МАТЕМАТИКИ У 2015-2016 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Курс математики основної і старшої школи логічно продовжує математичну освіту учнів, розпочату в молодших класах. Компетентнісний підхід є однією із провідних методологічних основ освітнього процесу в школі, тому його покладено в основу побудови змісту й організації процесу навчання, що передбачає передусім формування предметної математичної компетентності, опис якої подається у розділі програми «Державні вимоги до загальноосвітньої підготовки учнів». У програмі, крім загальних освітніх завдань (оволодіння математичною мовою; здатності логічно обґрунтовувати і застосовувати математичні методи; уміння працювати з підручником; вміння оцінювати правильність розв'язання), реалізуються такі специфічні завдання:

- забезпечення оволодіння учнями мовою алгебри;
- забезпечення оволодіння учнями мовою геометрії;
- ознайомлення учнів зі способами і методами математичних доведень;
- ознайомлення учнів з основами методу координат і векторного методу та ін.

Матеріал курсу зосереджує увагу педагога на усвідомленні того, що необхідно умовою формування компетентностей є діяльнісна спрямованість навчання, яка передбачає постійне включення

учнів до різних видів доцільної активної навчально-пізнавальної діяльності. В програмі зазначається необхідність, де це можливо, не лише показувати виникнення математичного факту із практичної ситуації, а й ілюструвати його застосування на практиці. Ознайомлення учнів з іменами та біографіями видатних вчених, зокрема видатних українських математиків, сприятиме національному і патріотичному вихованню школярів.

У 2015-2016 навчальному році внесено зміни до програм курсу математики 5-9

класів (на основі Державного стандарту), з'явилися нові підручники і посібники для учнів 7-х класів.

Автори нових підручників провели декілька семінарів-практикумів для вчителів області з питань основної методології побудови курсу математики 7 класу. Було зачленено, що вчитель зможе підвищувати свій професійний рівень, якщо повсякчасно буде приділяти увагу роботі з питань самоосвіти. Найчастіше самоосвітню компетентність вчителя розглядають як інтегровану якість особистості, що характери-

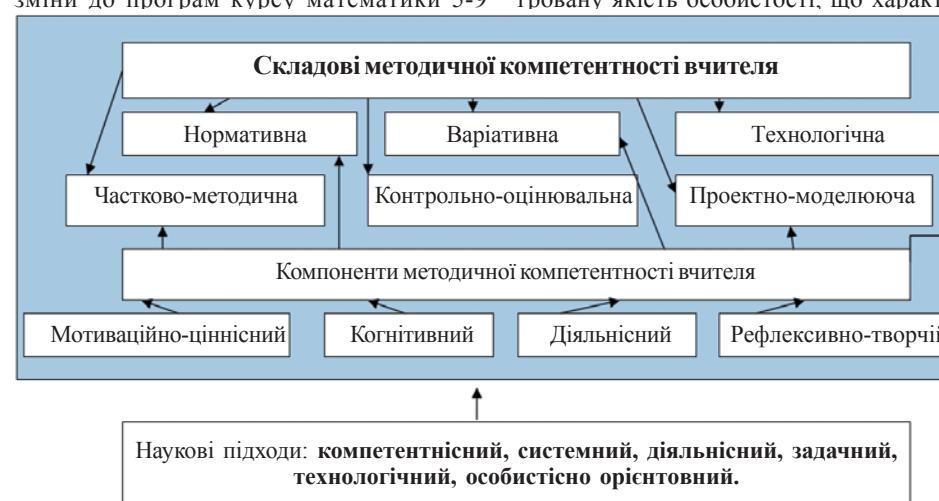
зується наявністю самоосвітніх умінь і навичок, мотивів та інтересу до самовдосконалення, спрямованістю на освіту протягом життя, ціннісних орієнтацій, які дають змогу успішно вирішувати питання власної самореалізації, самовиховання і саморозвитку.

Звертаємо увагу керівників методичних об'єднань на особливості роботи з питань формування методичної компетентності вчителів математики і нагадуємо, що методична компетентність – це є властивість осо-бистості ефективно розв'язувати стандарти і проблемні методичні задачі, що базуються на теоретичній і практичній готовності до проведення занять.

Для практичного використання надаємо одну з можливих моделей формування методичної компетентності вчителя.

Головна управлююча компетентність у структурі методичної компетентності вчителя – нормативна компетентність, тому що вона регламентує, спрямовує діяльність учителя на досягнення цілей і задач навчання, визначених у нормативних документах. Для забезпечення процесу формування методичної компетентності доцільно використовувати сучасні засоби навчання.

Рекомендуємо це використовувати у системі роботи з учителями різного рівня підготовленості.

ДЕРЖАВНА ПІДСУМКОВА АТЕСТАЦІЯ ЯК ПОКАЗНИК ЯКОСТІ ОСВІТИ

На мою думку, якість освіти – це показник результативності навчально-виховного процесу закладу. Якість шкільної освіти є похідною від її цілей і завдань. Вона має відповісти як соціальним потребам держави, так і питаням особистості. Якість шкільної освіти – це насамперед її відповідність певним еталонам вимог, що визначені стандартами і нормативами і можуть вимірюватися.

Якість математичної освіти молодого покоління – індикатор готовності суспільства до соціально-економічного розвитку, до впровадження високих технологій, мобільності особистості. Математична освіта – важлива складова загальноосвітньої підготовки. Стратегічним напрямом розвитку математичної освіти є забезпечення її високої якості. У Державних стандартах загальної середньої освіти закладено нові підходи до організації навчання у загальноосвітній школі.

Крім того, основною метою освітньої галузі «Математика», як визначено в Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти, є «формування в учнів математичної компетентності на рівні, достатньому для забезпечення життєдіяльності в сучасному світі, успішного оволодіння знаннями з інших освітніх галузей у процесі шкільного навчання, забезпечення інтелектуального розвитку учнів, розвитку уваги, пам'яті, логіки, культури мислення та інтуїції».

В цьому навчальному році державна підсумкова атестація учнів з математики проводилася відповідно до Положення про державну підсумкову атестацію учнів у системі загальної середньої освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 30 грудня 2014 р. № 1547. Згідно з наказом атестація проводилася у письмовій формі. Завдання для проведення атестації були укладені вчителями математики, погоджені на педагогічних радах та затверджені керівниками навчальних закладів.

Проаналізувавши матеріали ДПА з математики у 9, 11 класах міста, можна зробити такі висновки: завдання для проведення ДПА з математики були складені відповідно до рекомендацій Міністерства освіти і науки України, Дніпропетровського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, науково-методичного центру управління освіти та науки Дніпропетровської міської ради.

Протягом 2014/2015 н. р. було з'ясовано стан базової математичної підготовки учнів 9 та 11 класів ЗНЗ міста на етапах навчання:

- I етап – річне оцінювання;
- II етап – державна підсумкова атестація.

Якість освіти – характеристика системи освіти, яка відображає ступінь відповідності реальних результатів й умов освіти нормативним вимогам, соціальним і особистісним очікуванням.

У Дніпропетровську шість років поспіль проводиться моніторинг якості освіти з математики для прогнозування на підставі отриманих об'єктивних даних динаміки й основних тенденцій її розвитку, а також розроблення науково об'єрнтованих рекомендацій для учителів з питань поліпшення якості математичної освіти та підвищення її ефективності.

Достатній рівень базової математичної підготовки учнів є важливою умовою математичної освіти. Моніторинговим дослідженням охоплено 6664 дев'ятирічників та 2501 учнів однадцятих класів.

Оцінювання результатів навчання учнів – це процес опрацювання (систематизації, аналізу, узагальнення) кількісних і якісних показ-

ників, отриманих за певними правилами, для визначення рівня сформованості компетентностей учня.

Якісний показник досягнень учнів з ДПА. Таблиця 1.

Аналіз таблиці ілюструє співвідношення результатів річного оцінювання та ДПА. Значних розбіжностей немає, що свідчить про ступінь об'єктивності оцінювання вчителями.

Аналіз результатів ДПА показав, що учні загалом розуміють суть основних математичних законів і закономірностей. На доситьному рівні засвоїли фактологічні знання з математики. Краще виконали завдання початкового та середнього рівнів.

Результати дослідження не повинні бути інструментом

адміністративного впливу на вчителів, вони повинні перш за все слугувати внутрішній самооцінці й прийняттю рішень на їх основі щодо поліпшення викладання, а також бути орієнтиром для фіксування й розповсюдження успішного педагогічного досвіду.

Проаналізувавши стан якості ДПА з математики у 9, 11 класах всім навчальним закладам міста, з метою поліпшення якості математичної освіти, **РЕКОМЕНДОВАНО:**

1. Спрямовувати діяльність навчальних закладів на подальше вдосконалення математичної освіти; створювати належні умови для дітей, які мають математичні здібності, відкриваючи профільні класи, класи з поглибленим вивченням предмета, спецкурси, факультативи тощо.

2. Скоригувати діяльність методичних об'єднань вчителів математичних дисциплін на покращення проведення практичної складової щодо формування практичних умінь, навичок, компетенцій, визначених державними програмами.

3. Розвивати математичне мислення шляхом удосконалення вмінь розв'язування текстових задач.

4. При вивченні стану викладання предмета не обмежуватися лише відвідуванням уроків, а проводити всебічне дослідження цього питання (зрізи знань, об'єктивність оцінювання навчальних досягнень, системність і результативність позакласної роботи).

5. Сприяти впровадженню інноваційних технологій навчання в практику роботи вчителів математики.

З досвіду роботи методиста науково-методичного центру управління освіти та науки Дніпропетровської міської ради
Тетяни УСТИНОВОЇ

Таблиця 1

РАЙОНИ

	9 клас		11 клас		
	Універсальні	Поглиблений	Стандарт	Академічний	Професійний
Амур-Нижньодніпровський	49,5 %	64,2 %	69,6 %	72,1 %	82,4 %
Бабушкинський	64,1 %	77,8 %	92,2 %	68,1 %	82,2 %
Жовтневий	65,5 %	57,1 %	73,2 %	81,1 %	81,7 %
Індустриальний	51,6 %	84,4 %	74,4 %	71,9 %	69,2 %
Кіровський	63,4 %	42,9 %	88,9 %	88,1 %	52,4 %
Красногвардійський	51,5 %	65,4 %	92,0 %	62,7 %	56,7 %
Ленінський	49,8 %	79,1 %	33,3 %	89,8 %	74,1 %
Самарський	48,7 %	80,8 %	-	64,1 %	75,0 %
Навчальні заклади міського підпорядкування	65,3 %	-	-	56,7 %	84,0 %
Якість ДПА по місту у 2014-2015 н.р.	56,4 %	71,8 %	78,5 %	72,8 %	70,5 %
Якість річного оцінювання у 2014-2015 н.р.	51,5 %	71,3 %	76,1 %	71,2 %	73,5 %
					83,3 %

Таблиця 2

Виконали завдання вірно

Зробили помилки у завданнях

Виконали частково завдання

Не приступали до виконання завдань

9 клас	I рівень	II рівень	III рівень	IV рівень

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ФІЗИКИ ТА АСТРОНОМІЇ

Особливості вивчення базових навчальних дисциплін у 2015-2016 навчальному році пов’язані, по-перше, зі змінами, внесеними до навчальних програм.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 585 від 29.05.2015 «Про затвердження змін до навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів ІІ ступеня» затверджено зміни та надано гриф «Затверджено Міністерством освіти і науки» програмам для 7-9 класів з фізики.

Навчальні програми зі змінами розміщено на сайті (<http://iitzo.gov.ua/serednya-osvita-navchalni-prohramy>). Програми позбавлені жорсткого поурочного поділу, вчителі можуть обирати послідовність розкриття навчального матеріалу в межах окремої теми, але так, щоб не порушувалась логіка його викладу.

Обласні, районні та міські методичні кабінети (об’єднання) не можуть втручатися в такі питання, оскільки це винятково компетенція вчителя.

Навчально-методичне забезпечення, рекомендоване Міністерством до використання в навчальних закладах, зазначене у Переліках навчальних програм, підручників і навчально-методичних посібників, розміщених на офіційному веб-сайті Міністерства (www.mon.gov.ua).

Дозволяється використовувати підручники з відповідним грифом Міністерства, що видані в по-передні роки, враховуючи при цьому зміни у програмах.

Щодо додаткової навчально-методичної літератури, то вчитель вільний у її виборі й може застосовувати таку, що найкраще реалізовує його методику навчання.

Також залишаються актуальними методичні рекомендації Міністерства щодо організації навчально-виховного процесу і вивчення базових дисциплін попере-дніх років. Тексти методичних рекомендацій розміщені на сайті МОН (<http://old.mon.gov.ua/ua/often-requested/methodical-recommendations>) та в Інформаційних збірниках Міністерства освіти і науки відповідних років.

На відміну від підходів до укладання методичних рекомендацій про вивчення предметів, що практикувалися упродовж багатьох років і в яких нерідко з року в рік переповідалися добре відомі вчителям-практикам і методистам загальнодидактичні концепції та підходи до навчання дітей, – у цьогорічніх рекомендаціях переважно йдеється про нововведення.

У 2015-2016 навчальному році в **7 класі** розпочинається вивчення фізики за новою навчальною програмою, затвердженою наказом Міністерства від 26.06.2012 р. № 664 з урахуванням змін, затверджені наказом Міністерства від 29.05.2015 р. № 585 (<http://iitzo.gov.ua/serednya-osvita-navchalni-prohramy>).

Навчальна програма узгодженна з двоконцентричною структурою загальноосвітньої школи. У 7-9 класах вивчається логічно завершений базовий курс фізики, який складає основи фізичного знання на явищному (феномено-логічному) рівні.

**Всі ідеї в науці
народилися в драма-
тичному конфлікті між
реальністю і нашими
спробами її зрозуміти.**

Альберт Енштейн

Особливостями нової навчальної програми є:

забезпечення логічної завершеності базового курсу фізики (**7-9 кл.**) через орієнтацію його змісту на формування в учнів здатності і готовності до застосування фізичних знань у практичних життєвих ситуаціях, підкреслення універсального характеру законів збереження в природі, демонстрацію історичного шляху розвитку фізичної картини світу, ролі фізики як фундаментальної теорії сучасного природознавства, техніки і технологій;

збільшення кількості годин на вивчення базового курсу (наприклад, у 7 класі відводиться 70 навчальних годин, 2 години на тиждень);

посилення компетентнісного підходу у формуванні змісту фізичної освіти на основі компетентнісної спрямованості вимог до рівнів навчальних досягнень учнів.

Це в свою чергу зумовлює привнесення у зміст навчання фізики елементів, засвоєння яких орієнтоване на використання методів і форм активного навчання фізики, зокрема навчальних проектів, що спрямовані на формування предметної та ключової науково-природничої компетентностей учнів.

вилучення зі змісту освіти другорядних елементів, як правило, інформаційного спрямування і зменшення кількості дидактичних одиниць, засвоєння яких має продуктивний характер або спрямоване на запам’ятовування;

розширення академічної свободи вчителя шляхом надання йому можливості вносити корективи в планування навчального процесу, перерозподіляти навчальні години між темами, орієнтуючись на особливості побудови авторських методичних систем.

Для 7 класу річна кількість годин – 70, кількість годин на тиждень – 2, мінімальна кількість тематичних і лабораторних робіт – 4, що оцінюються.

Перехід від знаннєвої парадигми навчання до навчання, заснованого на компетентностях, не означає протиставлення знань і компетентностей. Компетентність включає в себе знання й уміння, але не як формальну суму, а як інтегровану здатність застосовувати ці знання й уміння не лише у «типової» навчальні ситуаціях, а й у більш широких – життєвих.

Для формування предметної та ключових компетентностей учнів

у процесі навчання фізики треба використовувати такі методи і форми організації навчального процесу, завдяки яким забезпечується мотивація навчання, стимулювання пізнавального інтересу, розвиток інтелектуальної та творчої діяльності учнів, формуються прийоми розумової діяльності, навички самоаналізу.

Предметна компетентність як особистісна характеристика учня передбачає реалізацію системи вимог, якими є **предметні компетенції**:

знати і розуміти основи фізичного тезаурусу (поняття, величини, закони, закономірності, моделі, формули, рівняння) для опису й пояснення основних фізичних властивостей і явищ довкілля, зasad сучасного виробництва, техніки і технологій;

уміти застосовувати методи наукового пізнання і *мати навички* проведення дослідів, вимірювань, опрацювати дані (обчислення, побудова графіків), розв’язувати фізичні задачі; використовувати набуті знання в повсякденній практичній діяльності;

виявляти ставлення й оцінювати історичний характер знань з фізики, внесок видатних учених, роль і значення знань для пояснення життєвих ситуацій, застосування досягнень фізики для розвитку інших природничих наук, техніки і технологій, раціонального природокористування та запобігання їх шкідливого впливу на навколошне природне середовище й організм людини.

Одним із ефективних засобів формування компетентностей є проектна діяльність. Виконання навчальних проектів передбачає інтегровану дослідницьку, творчу діяльність учнів, спрямовану на отримання самостійних результатів, під керівництвом учителя. У процесі вивчення того чи іншого розділу фізики окрім учні або групи учнів упродовж певного часу (наприклад, місяць або семестр) розробляють навчальні проекти. Учителі здійснюють управління такою діяльністю і спонукає до пошукової діяльності учнів, допомагає у визначені мети і завдань навчального проекту, орієнтовних прийомів дослідницької діяльності та пошук інформації для розв’язання окремих навчально-пізнавальних задач. Форму подання проекту учень обирає самостійно або разом із учителем. Він готує презентацію отриманих результатів і здійснює захист свого навчального проекту. Захист навчальних проектів, обговорення й узагальнення отриманих результатів відбувається на спеціально відведені заняттях. Оцінювання

навчальних проектів здійснюється індивідуально, за самостійно виконане учнем завдання. Кількість таких оцінювань може бути довільною.

Розв’язування фізичних задач – це один дієвий засіб формування предметних і ключових компетентностей учнів з фізики. Треба підкреслити, що в умовах особистісно орієнтованого навчання важливо здійснити відповідний добір фізичних задач, які враховував би пізнавальні можливості й нахили учнів, рівень їхньої готовності до такої діяльності, розвивав би їхні здібності відповідно до освітніх потреб. За вимогами компетентнісного підходу вони мають бути наблизеними до реальних умов життедіяльності людини, спонукати до використання фізичних знань у життєвих ситуаціях, щоб учні, розв’язуючи їх, могли добирати факти й знання із різних розділів фізики і суміжних наук для пояснення явища; застосовувати фізичні моделі, дослідницькі стратегії; демонструвати рівень сформованості інтелектуальних умінь (доводити та об’ронтовувати), а також демонструвати готовність застосовувати свої знання в нових ситуаціях; встановлювати зв’язок між окремими знаннями й критично оцінювати ситуацію; виявляти дослідницькі уміння; оцінювати свої дії і рішення тощо.

Упровадження компетентнісного підходу зумовлює переосмислення **технологій контролю й оцінювання навчальних досягнень учнів**. Контрольно-оцінна діяльність учителя, наразі трансформується з контролю й оцінювання предметних знань, умінь і навичок у бік оцінювання компетентностей – готовності і здатності учнів застосовувати здобуті знання і сформовані навички у своїй практичній діяльності.

Матеріали для підготовки уроків і занять висвітлено на сторінках педагогічної методичної преси: у журналах «Фізика та астрономія в рідній школі» (видавництво «Педагогічна преса»), «Фізика в школах України» (видавнича група «Основа»), у науково-популярних журналах для школярів – «Колосок», «Фізика для допитливих», «Школа юного вченого», «Світ фізики», «Країна знань» тощо.

Чотирнадцять років поспіль область бере участь у Всеукраїнському фізичному конкурсі «Левеня». Цього року найактивнішими були команди Дніпропетровська, м. Кривого Рогу, м. Орджонікідзе, Юріївського, Нікопольського, Криворізького районів. Невисокий рівень залученості до конкурсу показали Жовті Води, Дніпродзержинськ, Первотравенськ і Апостолівський, Покровський, П’ятихатський, Томаківський, Широківський райони. Не взяли участі учні Синельникового і Тернівки.

Підсумки участі школярів у конкурсі «ЛЕВЕНЯ 2015» (на сайті газети «Джерело» у рубриці «Серпневі рекомендації» – додатки).

У 2014-2015 н. р. конкурс «КОЛОСОК» відбувся у два етапи. Тематика завдань першого етапу – «Азбука науки, або Чому це так називається?». У осінньому конкурсі взяли участь понад

22079 учнів 1-11 класів. Другий етап змагань відбувся 24 квітня. Спеціальна тема весняного етапу – «Астрономія. Топоніми. Твоя екооселя. Школа виживання».

Підсумки участі школярів у конкурсі «КОЛОСОК – осінній» у 2013, 2014 р. р. (на сайті газети «Джерело» у рубриці «Серпневі рекомендації» – додатки).

Для шкіл, які взяли участь у конкурсі, здійснена передплата науково-популярного природничого журнала «КОЛОСОК» і науково-популярної тематичної природничої газети «КОЛОСОЧОК». Школи забезпечені електронною бібліотекою всіх чисел журналу «КОЛОСОК» за 2006-2014 р. р. та газети «КОЛОСОЧОК» за 2014 рік.

За належну організацію осіннього конкурсу у 2014 році та активну популяризацію природничих предметів під час підготовки до конкурсу Департамент освіти і науки Дніпропетровської області державної адміністрації висловлює подяку:

1. Потаповій Тетяні Віталіївні, старшому викладачу кафедри природничої освіти Дніпропетровського інституту післядипломної педагогічної освіти.

2. Устіновій Тетяні Петрівні, методисту з питань викладання математики, фізики та астрономії науково-методичного центру управління освіти та науки Дніпропетровської міської ради.

3. Кольчибі Галині Миколаївні, методисту Інноваційно-методичного центру Кривого Рогу.

4. Руденко Любові Олександровні, методисту Павлограда.

5. Сагайдак Вікторії Анатоліївні, методисту Царичанського району;

6. Абабковій Наталії Борисівні, завідувачу методкабінету Павлоградського району.

7. Толстуновій Лілії Віталіївні, Юріївського району.

8. Морозовій Мар’яні Олександровні, Марганець.

9. Бондаренко Світлані Володимирівні, методисту Васильківського району.

10. Цимбаліст Катерині Василівні, завідувачу методкабінету Верхньодніпровського району.

Незважаючи на активну участь школярів Дніпропетровщини у Міжнародному інтерактивному природничому конкурсі «КОЛОСОК», в окремих районах і містах області робота ще вимагає більшої активізації, злагодженості.</p

Петриківському, Солонянському, Нікопольському, Синельниківському, Солонянському, Софіївському, Широківському районах.

Відсутні єдині координаційні центри в Орджонікідзе, Першотравенську, Нікополі та Дніпропетровському, Павлоградському, Петропавлівському, Покровському, Солонянському, Широківському районах. Це порушує як вимоги оргкомітету конкурсу «КОЛОСОК» – надсилення єдиної з координаційного центру заявики, так і подальший механізм проведення конкурсу.

За активну участь в організації та проведенні Всеукраїнського природничого конкурсу «Колосок – осінній 2014» визначено 22 кращих координатора загальноосвітніх навчальних закладів.

Найактивніші учасники конкурсу «Колосок-2015» (на сайті газети «Джерело» у рубриці «серпневі рекомендації» – додатки).

«Природознавство»

Шкільний курс «Природознавство» є інтегрованим, пропедевтичним курсом, головною метою якого є формування в учнів уявлень про цілісність природи та місце людини в ній, засвоєння знань, що складають основу для подальшого вивчення систематичних курсів біології, хімії, географії, екології, фізики, астрономії. Навчальним планом на вивчення предмета передбачено 2 години на тиждень, з яких 40 год. – матеріал фізики, а 57% – астрономії.

Основними завданнями курсу є розвиток у школярів пізнавального інтересу до вивчення предметів природничого циклу, формування ключових компетенцій (соціальних, полікультурних, інформаційних, комунікативних, саморозвитку, самоосвіти), загальнопредметних компетенцій (розвиток загальнонавчальних та спеціальних умінь, способів діяльності з вивчення живої і неживої природи), формування емоційно-ціннісного та придохоронного ставлення учнів до довкілля на основі більш системних знань про природу. Згідно з новою редакцією Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти мета навчання природознавства полягає у формуванні компетентності учнів через засвоєння системи інтегрованих знань про природу і людину, основ екологічних знань, удосконалення способів навчально-пізнавальної діяльності, розвиток ціннісних орієнтацій у ставленні до природи. Досягнення цієї мети забезпечується шляхом реалізації нового змісту навчання та організації навчально-виховного процесу на засадах компетентнісного, діяльнісного підходів та особистісно орієнтованого навчання.

Однією з цілей природознавства є виховання позитивного емоційно-ціннісного ставлення до навколошньої природи і до себе як її частини; прагнення діяти в щоденних ситуаціях спілкування з природою відповідно до екологічних принципів поведінки, використовувати природознавчі знання для дотримання правил здорового способу життя. Відповідно до поставленої мети у зміст стандарту введені елементи діяльності, пов’язані з формуванням екологічної та здоров’язберігаючої поведінки. Тому актуальними є сучасні підходи щодо навчання учнів у контексті нового змісту освіти.

Вивчення природознавства у 5 класі здійснюватиметься за новою навчальною програмою для 5 класів загальноосвітніх навчальних закладів, розробленою на основі нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392) і затвердженою наказом Міністерства від 06.06.2012 № 664.

На вивчення предмета «Природознавство» передбачено 2 години на тиждень. Загальний обсяг навчального часу – 70 год., з них 3 год. – резервний час, що може бути використаний на власний розсуд учителя для організації різноманітних форм навчальної діяльності: екскурсій, проектної та дослідницької діяльності учнів, роботи з додатковими джерелами інформації, корекції та узагальнення знань.

Зміст навчання природознавства розгортається за такими змістовими лініями: «Методи пізнання природи. Природознавство – комплекс наук про природу»; «Об’єкти і явища природи. Природні й штучні системи»; «Земля – планета Сонячної системи. Умови життя на Землі»; «Людина і природа. Природне середовище і життя людини. Охорона і збереження природи». Навчання базується на результатах початкової школи. Оскільки учні, які впродовж перехідного періоду (три навчальні роки) не будуть вивчати природознавство за програмою нового Державного стандарту початкової загальної освіти, учителі повинен звернути особливу увагу на вивчення тих тем, які для учня є новими.

Зміст природознавства для 5 класу поєднус в собі емпіричну складову природи з оволодінням елементами природничо-наукових методів пізнання на рівні окремих прийомів дослідницької діяльності. У рамках природознавства розширяються знання учнів про різноманіття природних об’єктів, отримані в початковій школі. Новий ступінь вивчення навколошнього природного середовища забезпечується початком систематизації знань про природні об’єкти і формуванням первинних уявлень про взаємоз’язок між світом живої і неживої природи, між організмами, про будову Всесвіту, а також між діяльністю людини і змінами, що відбуваються в навколошньому середовищі.

Такий підхід до добору змісту відповідає як віковим особливостям дітей, так і екологічним вимогам сучасного життя. В основу програми покладено діяльнісний характер вивчення змісту курсу; дослідницька та практична діяльність учнів розглядається як основа для набуття знань. Програма визначає обов’язковий перелік спосібів діяльності: визначення (відновлення) природних об’єктів, спостереження, досліди, вимірювання, орієнтування на місцевості, конструювання моделей і установок для спостережень і дослідів, використання довідкової літератури, участь у соціально-орієнтованій діяльності з вивченням екологічних проблем своєї місцевості.

Оволодіння учнями окремими прийомами дослідницької діяльності є найбільш істотною функцією природознавства як пропедевтичного природничого курсу. Інтегрований курс природознавства для 5 класу готує учнів до систематичного вивчення природничих дисциплін. Зміст і методика курсу формують цілісне сприйняття навколошнього світу, екологічну грамотність і відрізняються практичною спрямованістю.

У новій редакції програми «Природознавство» істотно скорочена описова біологічна і географічна частини, значно спрощено фізико-хімічний матеріал. Основні положення стандарта спрямовані не стільки на засвоєння суми природничо-наукових знань, скільки на формування вмінь здобувати ці знання. Варто зазначити, що в стандарт введенні вимоги до різного виду діяльності учнів. Програма рекомендує мінімальний набір демонстрацій, лабораторних і практичних робіт, практичних заняття, дослідницького практикуму, проектної діяльності. В якості пріоритетів програма розглядає формування у школярів способів роботи з природчиою інформацією, комунікативних умінь, а також набуття елементів природознавчої, здоров’язбережувальної та екологічної компетенцій. Протягом року у природознавстві відводиться власному досвіду учнів, формуванню особистісного ставлення до об’єктів вивчення. Вивчення природи своєї місцевості, усвідомлення себе частиною цієї природи, набуття прийомів дослідницької діяльності дає можливість сформувати в учнів емоційно-ціннісне ставлення до природи. Такий підхід потребує зміни методики викладання предмета в частині посилення ролі практичних робіт, організації роботи в малих групах, виділення часу на роботу з інформацією тощо, а відтак збільшення навчального часу порівняно з традиційною методикою викладання.

Астрономія

Одним із предметів інваріантної складової навчальних планів є астрономія, яка вивчатиметься в 11 класі. Навчальний предмет «Астрономія» може викладатися за двома навчальними програмами. За програмою рівня стандарту та академічного рівня учні опановуватимуть курс астрономії впродовж 17 годин на рік, а за програмою профільного рівня – 35 годин. Якщо на вивчення астрономії у загальноосвітньому навчальному закладі відведено 17 годин, то її краще вивчати в одному семестрі (наприклад, у першому), якщо 35 годин, – то протягом року по годині на тиждень або попарно щотижня протягом семестру.

Хоча кількість годин, відведеніх на вивчення астрономії, не змінилась порівняно з попереднім навчальним роком, однак змінилися навчальні програми, на основі однієї з яких створено новий підручник із курсу астрономії (рівень стандарта, академічний рівень). Звертаємо вашу увагу на те, що зміст навчального матеріалу в нових програмах не зазнав суттєвих змін, натомість державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учня більш конкретизовано порівняно з попередніми програмами. Цей курс спрямований на розвиток загальнокультурної компетенції, розуміння астрономічних явищ, із якими людина стикається в повсякденному житті, має розкривати еволюційні зв’язки між різними формами руху та структурної організації матерії у Всесвіті, взаємозв’язок астрономічної науки з іншими природничими та технічними науками.

Особливістю програми профільного рівня є те, що серед державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів є вимога вміти розв’язувати задачі. У зв’язку з цим рекомендуємо вчителеві під час складання календарно-тематичного планування курсу передбачити час на формування в учнів уміння розв’язувати задачі астрономічного змісту.

Програма рівня стандарту, академічного рівня передбачає виконання однієї практичної роботи. Учитель може довільно обирати тему цієї роботи з трьох, запропонованих програмою. Разом із тим, практика, зокрема результати Всеукраїнської учнівської олімпіади з астрономії, показує, що учні на неналежному рівні знають зоряне небо: не орієнтуються в сузір’ях; не можуть вказати найяскравіші зорі у відомому сузір’ї; недостатньо вміють працювати з картами зоряного неба. З огляду на це рекомендуємо проводити комбіноване практичне заняття, на якому показати будову карти зоряного неба (зокрема особливості зоряного неба в сузір’ях; не можуть вказати найяскравіші зорі у відомому сузір’ї; недостатньо вміють працювати з картами зоряного неба). З огляду на це рекомендуємо проводити комбіноване практичне заняття, на якому показати будову карти зоряного неба (зокрема особливості зоряного неба в сузір’ях; не можуть вказати найяскравіші зорі у відомому сузір’ї; недостатньо вміють працювати з картами зоряного неба). З огляду на це рекомендуємо проводити комбіноване практичне заняття, на якому показати будову карти зоряного неба (зокрема особливості зоряного неба в сузір’ях; не можуть вказати найяскравіші зорі у відомому сузір’ї; недостатньо вміють працювати з картами зоряного неба). З огляду на це рекомендуємо проводити комбіноване практичне заняття, на якому показати будову карти зоряного неба (зокрема особливості зоряного неба в сузір’ях; не можуть вказати найяскравіші зорі у відомому сузір’ї; недостатньо вміють працювати з картами зоряного неба). З огляду на це рекомендуємо проводити комбіноване практичне заняття, на якому показати будову карти зоряного неба (зокрема особливості зоряного неба в сузір’ях; не можуть вказати найяскравіші зорі у відомому сузір’ї; недостатньо вміють працювати з картами зоряного неба). З огляду на це рекомендуємо проводити комбіноване практичне заняття, на якому показати будову карти зоряного неба (зокрема особливості зоряного неба в сузір’ях; не можуть вказати найяскравіші зорі у відомому сузір’ї; недостатньо вміють працювати з картами зоряного неба). З огляду на це рекомендуємо проводити комбіноване практичне заняття, на якому показати будову карти зоряного неба (зокрема особливості зоряного неба в сузір’ях; не можуть вказати найяскравіші зорі у відомому сузір’ї; недостатньо вміють працювати з картами зоряного неба). З огляду на це рекомендуємо проводити комбіноване практичне заняття, на якому показати будову карти зоряного неба (зокрема особливості зоряного неба в сузір’ях; не можуть вказати найяскравіші зорі у відомому сузір’ї; недостатньо вміють працювати з картами зоряного неба). З огляду на це рекомендуємо проводити комбіноване практичне заняття, на якому показати будову карти зоряного неба (зокрема особливості зоряного неба в сузір’ях; не можуть вказати найяскравіші зорі у відомому сузір’ї; недостатньо вміють працювати з картами зоряного неба). З огляду на це рекомендуємо проводити комбіноване практичне заняття, на якому показати будову карти зоряного неба (зокрема особливості зоряного неба в сузір’ях; не можуть вказати найяскравіші зорі у відомому сузір’ї; недостатньо вміють працювати з картами зоряного неба). З огляду на це рекомендуємо проводити комбіноване практичне заняття, на якому показати будову карти зоряного неба (зокрема особливості зоряного неба в сузір’ях; не можуть вказати найяскравіші зорі у відомому сузір’ї; недостатньо вміють працювати з картами зоряного неба). З огляду на це рекомендуємо проводити комбіноване практичне заняття, на якому показати будову карти зоряного неба (зокрема особливості зоряного неба в сузір’ях; не можуть вказати найяскравіші зорі у відомому сузір’ї; недостатньо вміють працювати з картами зоряного неба). З огляду на це рекомендуємо проводити комбіноване практичне заняття, на якому показати будову карти зоряного неба (зокрема особливості зоряного неба в сузір’ях; не можуть вказати найяскравіші зорі у відомому сузір’ї; недостатньо вміють працювати з картами зоряного неба). З огляду на це рекомендуємо проводити комбіноване практичне заняття, на якому показати будову карти зоряного неба (зокрема особливості зоряного неба в сузір’ях; не можуть вказати найяскравіші зорі у відомому сузір’ї; недостатньо вміють працювати з картами зоряного неба). З огляду на це рекомендуємо проводити комбіноване практичне заняття, на якому показати будову карти зоряного неба (зокрема особливості зоряного неба в сузір’ях; не можуть вказати найяскравіші зорі у відомому сузір’ї; недостатньо вміють працювати з картами зоряного неба). З огляду на це рекомендуємо проводити комбіноване практичне заняття, на якому показати будову карти зоряного неба (зокрема особливості зоряного неба в сузір’ях; не можуть вказати найяскравіші зорі у відомому сузір’ї; недостатньо вміють працювати з картами зоряного неба). З огляду на це рекомендуємо проводити комбіноване практичне заняття, на якому показати будову карти зоряного неба (зокрема особливості зоряного неба в сузір’ях; не можуть вказати найяскравіші зорі у відомому сузір’ї; недостатньо вміють працювати з картами зоряного неба). З огляду на це рекомендуємо проводити комбіноване практичне заняття, на якому показати будову карти зоряного неба (зокрема особливості зоряного неба в сузір’ях; не можуть вказати найяскравіші зорі у відомому сузір’ї; недостатньо вміють працювати з картами зоряного неба). З огляду на це рекомендуємо проводити комбіноване практичне заняття, на якому показати будову карти зоряного неба (зокрема особливості зоряного неба в сузі

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ ХІМІЇ

Звертаємо Вашу увагу на те, що у 2015-2016 навчальному році вивчення хімії здійснюватиметься за наступними програмами: таблиця 1.

Таблиця 1

Клас	Програма	Затверджено МОН України
7-9	ЗНЗ	наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 06.06.2012 р. № 664 «Про затвердження навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня»
8-9	класи з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного та технологічного циклу	Збірник навчальних програм для загальноосвітніх закладів з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного та технологічного циклу. – К.: Вікторія, 2009. – 224 с.
10-11	профільне навчання учнів ЗНЗ: • біологіко-хімічний; • хіміко-технологічний; • фізико-хімічний; • агротехнологічний профілі.	Програми для профільного навчання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах: рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень та поглиблена вивчення. – Тернопіль: Мандрівець, 2011. – 248 с.
5-11	варіативна складова Типових навчальних планів	Навчальні програми курсів за вибором та факультативів. Хімія. 5-12 класи /Упор.: О.А. Дубовик, С.С. Фіцайло. Тернопіль: Мандрівець, 2010. – 271 с.
9-11	вечірніх (змінних) ЗНЗ	Програми з природничо-математичних дисциплін для вечірніх (змінних) загальноосвітніх навчальних закладів – К.: Педагогічна Преса, 2006.

Розподіл годин у програмах орієнтовний. Учителю може аргументовано вносити зміни до розподілу годин, відведені програмою на вивчення окремих тем, змінювати послідовність вивчення питань у межах окремої теми. Розподіл навчальних годин у межах тем здійснюється безпосередньо вчителем. Для тематичного оцінювання, а також для повторення, узагальнення, аналізу та коригування знань учнів можуть використовуватися резервні години.

Не досить знати,
необхідно й застосувати.

Не досить хотіти,
необхідно й робити.

Й.-В. Гете

класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Пальцева І.В.).

Зміст програм курсів за вибором і факультативів як і кількість годин та клас, в якому пропонується їх вивчення, є **орієнтовним**. Учителю може творчо підходити до реалізації змісту цих програм, ураховуючи кількість годин, виділені на вивчення курсу за вибором (факультативу), інтереси та здібності учнів, потреби регіону, можливості навчально-матеріальної бази школи. Okремі розділи запропоновані у збірниках програм можуть вивчатися як самостійні курси за вибором. Навчальні програми курсів за вибором можна використовувати також для проведення факультативних занять і навпаки – програми факультативів можна використовувати для викладання курсів за вибором.

Хімія як профільний навчальний предмет складається з таких курсів:

- початковий загальної хімії (8, 9 класи);
- неорганічної хімії, практикум з основ хімічного аналізу (10 клас);
- органічної хімії (11 клас);

• з основ хімічної технології (хімія у промисловості – для міських шкіл) або основ агротехнології (хімія в сільському господарстві – для сільських шкіл) та інтегрований узагальнювальний з основ загальної хімії (11 клас).

Чинним залишається перелік підручників та навчальних посібників рекомендованих МОН України на 2013-2014 н.р.

Наводимо перелік авторів підручників для учнів 7 класів загальноосвітніх навчальних закладів (за результатами конкурсного відбору оригінал-макетів підручників): • Буринська Н.М. • Василенко С.В., Коваль Я.Ю. • Григорович О.В. • Дячук Л.С., Гладюк М.М. • Лашевська Г.А., Лашевська А.А. • Ляшенко А.Х., Коваленко В.С. • Попель П.П., Крикля Л.С. • Савчин М.М. • Ярошенко О.Г.

Навчання хімії в 2015-2016 навчальному році у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюватиметься відповідно до типових навчальних планів, затверджених наказами Міністерства освіти і науки для **5-7-х класів** – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня, затвердженими наказом МОН України від 03.04.2012 № 409 (редакції наказу МОН України від 29.05.2014 № 664), із змінами згідно з наказом МОН України від 29.05.2014 № 657 (додаток 20);

для **8-9-х класів загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням окремих предметів** – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834, із змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 657; для **8-9-х класів загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням окремих предметів** – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 29.05.2014 № 657;

для **10-11-х класів** – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834, із змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 657 (додаток 20);

для **8-9-х класів** – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженими наказом МОН України від 23.02.2004 № 132, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 05.02.2009 № 66; для **10-11-х класів** – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834, із змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 657 (додаток 20);

для **вечірніх (змінних) загальноосвітніх шкіл: 5-7 класи** – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня, затвердженими наказом МОН України від 23.02.2004 № 132, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 05.02.2009 № 66; для **5-7 класів** – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834, із змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 657 (додаток 20);

для **білінгвальних класів: 5-7 класи** – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня, затвердженими наказом МОН України від 23.02.2004 № 132, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 05.02.2009 № 66; для **білінгвальних класів: 5-7 класи** – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834, із змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 657 (додаток 20);

для **8-9-х класів** – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженими наказом МОН України від 23.02.2004 № 132, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 05.02.2009 № 66; для **8-9-х класів** – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834, із змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 657 (додаток 20);

для **10-11-х класів** – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834, із змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 657 (додаток 20);

для **вечірніх (змінних) загальноосвітніх шкіл: 5-7 класи** – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834, із змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 657 (додаток 20);

для **білінгвальних класів: 5-7 класи** – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834, із змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 657 (додаток 20);

для **8-9-х класів** – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженими наказом МОН України від 23.02.2004 № 132, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 05.02.2009 № 66; для **8-9-х класів** – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834, із змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 657 (додаток 20);

для **10-11-х класів** – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834, із змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 657 (додаток 20);

для **вечірніх (змінних) загальноосвітніх шкіл: 5-7 класи** – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834, із змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 657 (додаток 20);

для **білінгвальних класів: 5-7 класи** – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834, із змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 657 (додаток 20);

для **8-9-х класів** – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженими наказом МОН України від 23.02.2004 № 132, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 05.02.2009 № 66; для **8-9-х класів** – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834, із змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 657 (додаток 20);

для **10-11-х класів** – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834, із змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 657 (додаток 20);

для **вечірніх (змінних) загальноосвітніх шкіл: 5-7 класи** – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834, із змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 657 (додаток 20);

для **білінгвальних класів: 5-7 класи** – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834, із змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 657 (додаток 20);

для **8-9-х класів** – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженими наказом МОН України від 23.02.2004 № 132, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 05.02.2009 № 66; для **8-9-х класів** – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834, із змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 657 (додаток 20);

для **10-11-х класів** – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834, із змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 657 (додаток 20);

для **вечірніх (змінних) загальноосвітніх шкіл: 5-7 класи** – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010

ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 657 (додаток 24, 25);

Розподіл кількості годин (тижневе навантаження) на вивчення хімії в основній і старшій школі: 7 клас – год., 8 клас – 2 год., 8 клас (поглиблена вивчення хімії) – 4 год., 9 клас – 2 год., 9 клас (спеціалізовані школи з поглибленим вивченням іноземних мов) – 1,5 год.*, 9 клас (поглиблена вивчення хімії) – 4.

*Орієнтовний розподіл годин між темами та особливості вивчення хімії в 9 класах спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов надано у методичних рекомендаціях щодо вивчення хімії у 2015/2016 навчальному році (зі змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 657 (додаток 19).

Рівень стандарту	Академічний рівень	Профільний рівень
10 клас		
1	1	4
11 клас		
1	2	6

Оскільки навчальні заклади можуть збільшувати кількість годин на вивчення предметів інваріантно складової за рахунок годин варіативної складової (лист МОНмолодьспорту від 29.04.11 № 1/9-325) рекомендуємо в 10 класах академічного рівня виділити на вивчення хімії 2 години, збільшуючи кількість годин на вивчення окремих тем програми академічного рівня, а саме: • «Повторення основних питань курсу хімії основної школи» – 6 годин; • «Неметалічні елементи та їхні сполуки» – 35 годин; • «Металічні елементи та їхні сполуки» – 24 години; • (усього 70 годин, із них 5 годин – резервних).

У класах технологічного (легка промисловість, харчові технології тощо) математичного та, особливо, фізико-математичного профілів, за наявності годин варіативної частини, рекомендуємо у 10-11 класах вивчати хімію на академічному рівні, що має бути відображене у пояснювальний записці до робочого навчального плану.

Навчальні заклади можуть виділяти години варіативної складової на запровадження курсів за вибором, фахультативів, індивідуальних та групових занять.

Навчання хімії потребує рационального застосування різних методів організаційних форм навчання, як тих, що вже міцно закріпилися в шкільній практиці (проблемне навчання, групова робота, дидактичні ігри тощо), так і нових, зокрема інтерактивних методів, інформаційних технологій та комп’ютеризації процесу навчання.

З цією метою пропонуємо для використання вітчизняний сайт ХІМПРОМ (<http://himprom.ua>). Хімпром – перший український хімічний портал, на якому і вчителі, і учні зможуть одержати інформацію про вплив хімії на всі сфери діяльності людини: від сільського господарства до вуглевих нанотрубок, від складу продуктів харчування до найсучасніших досягнень науки у створенні нових лікарських препаратів для боротьби з онкозахворюваннями тощо. Основні розділи, на яких розміщується інформація на сайті, це – «Життя», «Наука», «Історія», «Особистості», «Компанії». В якості прикладів можна навести такі теми розміщених на сайті статей: «Nestle намагається

зрозуміти, як зробити морозиво більш стійким до температурних перепадів»; «Як наночасточки золота можуть перемогти рак»; «Харчова добавка врятувала королівський фрегат»; «Шведському сірнику – 150 років»; «Лікувальний город Гіппократ»; «Як сміття перетворювати на плазму»; «Зелені полімери: проблеми та перспективи».

Програмою передбачено залучення школярів до проектної діяльності, мета якої навчити учнів самостійного, критичного мислення; міркувати, використовуючи знання фактів, закономірностей науки, робити об’єктивовані висновки; приймати самостійні аргументовані рішення; навчити працювати в команді, виконуючи різні соціальні ролі. Міні-проекти, які запропоновані – це доступні творчі завдання, що виконуються на уроках хімії (7-9 класи) у формі колективних творчих справ. Усі запропоновані міні-проекти мають, як правило, короткотерміновий характер та інтегрований зміст. Тому тривалість виконання проекту доцільно обмежити одним уроком (можливо, спареними уроками) або однією-двоєю тижнями в режимі урочно-позаурочних занять.

Проектна технологія навчання сприяє самостійній діяльності учнів щодо розв’язання тієї чи іншої проблеми з використанням різноманітних засобів інтеграції знань і вмінь з різних галузей. Результати виконаних проектів мають бути безпосередньо пов’язані з реальним життям. Форма представлення проекту може бути різною: теоретичне розв’язання проблеми, діюча модель, плакат, екологічний знак, план дій, результат, готовий до впровадження, тощо.

Виконання проекту передбачає декілька послідовних дій: визначення мети проекту; висування ідей проекту і вибір з-поміж них кращої; планування проектної діяльності; безпосередня реалізація проекту; презентація проекту; оцінювання проекту і власної діяльності у ньому (самооцінювання). Участь у проектній діяльності передбачає розвиток в учнів самостійності, ініціативності, креативності, здатності визначати мету діяльності.

Працюючи над проектом, учні вчаться самостійно мислити, знаходити і розв’язувати проблеми, у них розвиваються здібності до прогнозування результатів, можливих наслідків різних варіантів розв’язання проблеми, формується вміння встановлювати причинно-наслідкові зв’язки.

Під час проведення занять в кабінеті хімії особливої уваги потребує дотримання правил безпеки життєдіяльності. Вимоги безпеки наведено в інструктивно-методичних матеріалах «Безпечне проведення занять у кабінетах природничо-математичного напряму загальноосвітніх навчальних закладів» (лист МОНмолодьспорту 01.02.2012 № 1/9-72).

У зазначеніх матеріалах передбачено нормативно-правові документи з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності в навчальних закладах системи загальної середньої освіти; описано загальні положення щодо забезпечення безпечних і нешкідливих умов навчання і порядок проведення, тематика та організація проведення інструктажів з безпеки життєдіяльності учнів; наведено

основні вимоги безпеки в кабінеті хімії, рекомендації щодо знищення реактивів, що не мають етикеток, відпрацьованих реактивів, відходів металічного натрію. Також в інструктивно-методичних матеріалах наведено зразок журналу реєстрації первинного, позапланового, цільового інструктажів з безпеки життєдіяльності учнів та орієнтовні «Паспорт кабінету хімії» і «Акт дозволу на проведення занять у кабінеті хімії».

Навчальною програмою з хімії передбачено залучення використання у навчально-виховному процесі реактивів, які визначено як прекурсори. Водночас Законом України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів» діяльність з обігу прекурсорів, які використовуються під час вивчення відповідних навчальних дисциплін, дозволяється навчальним закладам за наявності в них ліцензії на здійснення відповідних видів діяльності.

З переліку прекурсорів (постанова Кабінету Міністрів України від 06 травня 2000 р. «Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів»), використання яких потребує ліцензування, у процесі навчання хімії у 7-11 класах загальноосвітніх навчальних закладів використовуються: калій перманганат, сульфатна кислота, хлоридна кислота, толуен (в 11 класах з поглибленим вивченням хімії).

Важливими джерелами знань, засобами створення проблемних ситуацій, закріплення та перевірки засвоєння навчального матеріалу, розвитку мислення, спостережливості та допитливості є хімічний експеримент і розв’язування задач. Тому в програмі до кожної теми вказано види хімічного експерименту й типи розрахункових задач. Виходячи з можливостей кабінету хімії та беручи до уваги безпечність речовин, учитель на свій розсуд може доповнити хімічний експеримент – як демонстраційний, так і лабораторний, зокрема, експериментом ужиткового характеру.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 5 січня 2011 р. № 4 «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. № 770 і від 10 жовтня 2007 р. № 1203» речовини, що містять не менш як 45 % таких прекурсорів, як сульфатна кислота, та 15 % таких прекурсорів, як хлоридна кислота, підлягають тим же заходам контролю, що і прекурсори. Концентрація цих речовин визначається виходячи з масової частки речовини в складі суміші (розчину).

З огляду на зазначене рекомендуємо зберігати сульфатну та хлоридну кислоти у вигляді їх водних розчинів з масовими частками менше 45 % і 15 % відповідно та замінити дослід добування кисню з калій перманганату на добування даного газу каталітичним розкладом гідроген пероксиду.

Повідомляємо, що постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 затверджено новий Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Відповідно до типових навчальних планів, розроблених до нового Державного стандарту, хімія вивчатиметься у 7-9 класах (7 клас – 1,5 години на тиждень, 8 і 9 клас – 2 години на тиждень).

Звертаємо увагу, що згідно з постановою зазначений Держав-

ний стандарт впроваджується в частині базової загальної середньої освіти з 1 вересня 2013 року. Новий Державний стандарт руноється на засадах особистісно зорієнтованого, компетентнісного і діяльнісного підходів, що реалізовані в освітніх галузях і відображені в результативних складових змісту базової і повної загальної середньої освіти.

Першими перейшли на навчання за новими програмами учні 5 класів у 2013/2014 навчальному році. Вивчення хімії за програмою, розробленою до нового Державного стандарту розпочнеться у 2015/2016 навчальному році.

Зміст матеріалу має чітке спрямовання на збереження довкілля і здоров'я людини.

Посиленню практичної спрямованості хімічних знань сприяє проведення тематичних експкурсій, об’єкти яких орієнтовані й залежать від регіональних умов.

Вивчення хімії потребує раціонального застосування способів дій, засобів і методів навчання. Організації навчання хімії сприятиме використання перевіреных шкільною практикою групової роботи, проблемного навчання, дидактичних ігор, тренінгових заняття. У сучасних умовах важливим методичним орієнтиром є формування в учнів уміння вчитись і його реалізація в самостійній навчальній діяльності. Пріоритетний вибір методики навчання належить учителеві.

Ефективність засвоєння знань можна підвищити завдяки застосуванню сучасних інформаційно-комунікаційних технологій навчання. Вони сприяють активізації пізнавальної діяльності учнів, розвитку їхньої самостійності в опануванні знань, формуванню ключових компетентностей, посиленню позитивної мотивації навчання. Засоби на електронних носіях дають змогу уточнити навчальний зміст, зокрема той, що стосується внутрішньої будови речовин чи хімічних процесів, недоступних для спостереження в умовах шкільної лабораторії.

Звертаємо вашу увагу на те, що перевантаження учнів самостійними та контрольними роботами негативно позначається на їхніх навчальних досягненнях і емоційному стані. Кількість обов’язкових контрольних робіт згідно з вимогами програми залишається незмінною і становить *два на рік* для кожного класу.

Важливими джерелами знань, засобами створення проблемних ситуацій, закріплення та перевірки засвоєння навчального матеріалу, розвитку мислення, спостережливості та допитливості є хімічний експеримент і розв’язування задач. Тому в програмі до кожної теми вказано види хімічного експерименту й типи розрахункових задач. Виходячи з можливостей кабінету хімії та беручи до уваги безпечність речовин, учитель на свій розсуд може доповнити хімічний експеримент – як демонстраційний, так і лабораторний, зокрема, експериментом ужиткового характеру.

Результати моніторингу дають підстави зробити висновки про те, що у 2015-2016 навчальному році слід посилюти практичну спрямованість змісту хімічної освіти, акцентуючи увагу на вивчені явищ, процесів, об’єктів, речовин, з якими стикаються учні у повсякденному житті; більш широко використовувати методики навчання, спрямовані на

інтелектуальний розвиток учнів; посилюти увагу до формування загальнонаукових інтелектуальних умінь, формувати уміння працювати з різними джерелами інформації; збільшити увагу до виявлення в учнів помилкових явень, установлення причин їхнього виникнення, ширше впроваджувати коригувальну методику навчання; удосконалювати систему контролю на вчальних досягненнях учнів шляхом використання завдань, які перевіряють різні види діяльності; збільшити частку завдань на застосування знань для пояснення явищ повсякденного життя; використовувати різноманітні за формою перевірні завдання, зокрема такі, що подають інформацію у вигляді рисунків, схем, таблиць, графіків, діаграм. Слід ширше на уроках хімії використовувати різн

ВИКЛАДАННЯ БІОЛОГІЇ, ЕКОЛОГІЇ ТА ПРИРОДОЗНАВСТВА ЗА НОВИМИ ПРОГРАМАМИ

Програми обов'язкових результатів навчання на рівні стандарту орієнтовані головним чином на світоглядне сприйняття реальності, розуміння основних закономірностей плину явищ і процесів, загального уявлення про навколошній світ, його основні теоретичні засади і методи пізнання, усвідомлення ролі природничих знань у житті людини і суспільному розвитку.

При цьому мається на увазі не лише засвоєння знань учнями, а й осмислене їх використання, формування оцінок суджень про наслідки своєї діяльності по відношенню до навколошнього середовища, здоров'я інших людей та власного здоров'я, висвітлення тих понять, які є загальнокультурним надбанням і необхідні людині у повсякденному житті, формування гуманістичного світогляду, виховання дбайливих господарів, любові до рідного краю, набуття умінь і навичок адаптації до навколошнього середовища, адекватної поведінки в ньому, виявлення власного ставлення до різних життєвих ситуацій.

Програми надають право викладачам творчо підходити до реалізації їхнього змісту. Враховуючи рівень підготовки учнів, їхні інтереси і нахили, профіль навчального закладу, викладач може запропонувати власну логіку вивчення матеріалу, змінюючи послідовність вивчення окремих питань у межах теми, добирати об'єкти для вивчення та включати в зміст освіти приклади зі свого регіону. Кількість годин, передбачених для вивчення тем або розділів, є орієнтовною і може бути зміненою. Доцільність цих змін повинні бути об'рунтованими і обов'язково розглянутими методичним об'єднанням викладачів предметів природничо-математичного циклу навчального закладу.

Програмами передбачено резерв навчального часу, а також години для повторення, узагальнення й систематизації вивченого матеріалу. Спосіб використання резервного часу викладач може обрати самостійно: для повторення на початку навчального року матеріалу, який вивчався у попередні роки, як додаткові години на вивчення окремих тем, якщо вони важко засвоюються учнями, для проведення інтегрованих уроків, систематизації, узагальнення навчального матеріалу, контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів тощо.

Розробка поуроччих планів проведення навчальних занять є компетенцією педагога, який і визначає їх структуру і форму.

Навчальний процес за новими програмами потребує і робить можливим використання специфічних форм і методів навчання. Можливість їх використання зумовлена віковими особливостями учнів, набутими в основній школі навичками самостійної роботи, рівнем розвинення загальнонавчальних і пізнавальних видів діяльності.

Упровадження компетентнісного підходу створює умови для формування внутрішньої мотивації навчання. При цьому чинниками, які позитивно впливають на формування мотивації, є:

Мета навчання предметів природничо-математичного циклу полягає у формуванні засобами навчальних предметів ключових компетентностей учнів, необхідних для соціалізації, творчої самореалізації особистості, розуміння природничо-наукової картини світу, вироблення екологічного стилю мислення і поведінки, розвитку експериментальних умінь і дослідницьких навичок та виховання громадянина демократичного суспільства.

- практична спрямованість мети уроку як особисто значущої, важливої для кожного;

- використання в процесі навчання наявного життєвого досвіду учнів, їхніх повсякденних спостережень, досвіду практичної діяльності;

- зв'язок навчального матеріалу з повсякденним життям людини, явищами, які відбуваються в довкіллі;

- використання результатів навчання в практичній діяльності людини.

Упровадження компетентнісного підходу передбачає появу нового етапу уроку, а саме визначення наявного рівня компетентності, який полягає в актуалізації життєвого досвіду учнів (під ним розуміється всі обставини повсякденного життя, що впливають на людину та з якими вона взаємодіє).

Серед форм навчання найменш результивним з погляду компетентнісного підходу визнається поширення фронтальна форма навчання як така, що не забезпечує належної активності учнів. Недоліком фронтального навчання є відсутність диференціації, неможливість урахування різного ступеня підготовки, наявної бази знань, психологічних характеристик учнів. Адекватно завданням формування компетентностей учнів визнається індивідуальна форма навчання, яка сприяє становленню самостійності, активності, відповідальності, проте не забезпечує спілкування між учнями. Недоліки фронтального та індивідуального навчання компенсиюються груповим формою навчання, яка, окрім інших переваг, є найбільш відповідною подальшій професійній діяльності людини.

Основою набуття компетентності є власна активна діяльність людини, що зумовлює вибір прийомів, форм, засобів навчання. До них належать: розв'язування практично орієнтованих завдань; аналіз життєвих ситуацій; використання наочності; проведення експерименту ужиткового спрямування; проведення учнівського дослідження; виконання проектів, розв'язування проблемних завдань, застосування технології розвитку критичного мислення тощо.

Організації навчання з предметів природничо-математичного циклу сприятиме використання перевірених практикою лекційно-семінарської системи (причому не час від часу, а досить регулярно), групової роботи, проблемного навчання, дидактичних ігор, складання навчальних схем та

опорних конспектів тощо. З цією метою у методиці викладання і побудові уроків доцільно активизувати інтерактивні методи, зокрема метод проектів, інформаційні технології, проведення практикумів на основі статистичних матеріалів, а також семінарів, конференцій, ділових ігор, що спрямовані на розвиток аналітико-синтетичної діяльності учнів. Результати такої роботи бажано оформлювати у вигляді есе, рекомендацій, систематизувати у картосхемах, графіках, діаграмах, таблицях тощо. На уроках слід привчити учнів користуватися індукцією, дедукцією, аналізом, синтезом, робити висновки й узагальнення.

Великого значення набуває метод проблемного навчання. Проблемність починається з особливої конструкції запитань: Чому...? (Яка причина...?); Що змінилося... від...?; Чим відрізняється... від...?; Які умови необхідні для того, щоб...?; Який висновок треба зробити? і т.д. У відповідях на ці питання обов'язково повинні бути коментарі, об'рүнтування точок зору. Приклади проблемних завдань можуть бути такими: сформулювати завдання; поставити запитання з теми; спланувати діяльність; висунути гіпотезу і визначити план її перевірки; сформулювати спосіб дій у змінених умовах; визначити власну позицію; оцінити попередні результати; уявити інакше і зобразити; порівняти і обрати необхідний варіант; порівняти з еталоном; знайти підстави для класифікації й виконати її; перейти від загальної моделі до конкретнішої; визначити межі застосування закону тощо.

Цінність проблемного навчання полягає в тому, що воно робить пояснення більш доказовим, а знання усвідомленими; вчить учнів мислити діалектично, означаючи їх з методами пізнання, підносять емоційність викладу, а тому й підвищують інтерес учнів до вивчення предмета. Воно стимулює мислення учнів, їхню пізнавальну активність, сприяє мотивації пізнавальної діяльності учнів, надає роботі творчого характеру.

Формуванню навичок самостійної роботи, вмінь пошуку необхідної інформації у додаткових літературних джерелах сприяють семінарські заняття, які викладач може планувати, враховуючи навчальні можливості учнів, підготовка та презентація учнівських творчих проектів. Необхідно стимулювати самостійну пізнавальну діяльність учнів, спонукати їх до використання матеріалів із засобів масової інформації та науково-

ної професійної освіти, продовження освіти на наступних етапах. Тому одним із головних завдань є забезпечення умов для досягнення кожним учнем практичної компетентності, яка є важливим показником природничої підготовки молоді. Вона певною мірою свідчить про готовність молоді до повсякденного життя, до найважливіших видів суспільної діяльності, до оволодіння професійною освітою.

У програмах з біології передлічені демонстраційні досліди, лабораторні та практичні роботи, які є мінімально необхідними і достатніми щодо вимог Державного стандарту повної загальної середньої освіти. Проте залежно від умов і наявної матеріальної бази кабінетів викладач може замінювати окремі роботи або демонстраційні досліди рівноцінними, використовувати різні їх можливі варіанти, об'єднувати кілька робіт в одну тощо, пам'ятуючи при цьому, що кожна демонстрація, кожне спостереження або лабораторна робота, кожний дослід повинен, з одного боку, забезпечити виконання програмових вимог до експериментальної підготовки учнів, з іншого боку, розвивати в учнів вміння сприймати навчальний матеріал на оптимальному для них за пізнавальними можливостями рівні активності.

При підготовці виконання практичної частини програм викладачам більше уваги необхідно приділяти проведенню ужиткового експерименту. Ужитковий експеримент – експеримент, під час проведення якого використовують (разом із традиційними) ті специфічні об'єкти та (або) інструменти дослідження, які зазвичай застосовують у побуті.

Використання ужиткових дослідів може не лише забезпечити формування експериментальних умінь, а й переконати учнів у значущості знань для адекватного розв'язування реальних життєвих ситуацій. Учень, виконуючи ужиткові досліди, забезпечить сучасне і грамотне коригування життєвих уявлень, на буде безцінного життєвого досвіду. Ця інформація стане його особистим надбанням, зберігатиметься як резерв довготривалої пам'яті й перебуватиме в стані постійної готовності до актуалізації. Необхідно розширювати самостійне експериментування учнів, використовуючи найпростіше обладнання, інколи навіть саморобні прилади і по-путове обладнання.

Досліди ужиткового характеру за умови правильного вибору методичних прийомів їх проведення є вагомим під'рунтям для організації проектної діяльності учнів. **Під час виконання таких дослідів формуються вміння:**

- зіставляти життєвий досвід і наукову інформацію;
- усвідомлювати своє незнання й переборювати когнітивний дисонанс;
- оцінювати здобуті знання;
- актуалізувати життєвий досвід в адекватних ситуаціях;
- взаємодіяти з усіма суб'єктами навчального процесу.

Однією з вимог організації освітніх проектів є те, що учні мають обговорювати реальні проблеми і ставити та виконувати актуальні завдання, а їхня діяльність має бути доцільною. Збагачення експерименту елементами ужиткового спрямування забезпечить створення ситуації успіху для кожного з учнів.

Однією з найважливіших ділянок роботи в системі навчання залишається розв'язування задач. Задачі різних типів можна ефективно використовувати на всіх етапах засвоєння знань: для розвитку інтересу, творчих здібностей і мотивації учнів до навчання, під час постановки проблеми, що потребує розв'язання, в процесі формування нових знань учнів, вироблення практичних умінь, з метою повторення, закріплення, систематизації та узагальнення засвоєного матеріалу, з метою контролю якості засвоєння навчально-матеріалу чи діагностування навчальних досягнень учнів тощо.

В умовах особистісно орієнтованого навчання важливо здійснити відповідний добір завдань, який би враховував пізнавальні можливості й нахили учнів, рівень їхньої готовності до такої діяльності, розвивав би їхні здібності відповідно до освітніх потреб.

Як спробу зближення навчальних і життєвих завдань, як засіб набуття учнями предметної компетентності можна розглядати використання практично орієнтованих завдань. Це різновид навчального завдання, окрім складові якого: дане чи шукане, відоме чи невідоме, умова чи вимога, вихідний чи кінцевий стан системи, явища, об'єкти, процеси, про які йдеється, безпосередньо пов'язані з повсякденною реальністю, що оточує учня, з якою він безпосередньо взаємодіє.

Оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюється під час виставлення поточних, тематичних, семестрових, річних балів та державної підсумкової атестації. Поточне оцінювання здійснюється за виконання учнями різних видів навчальної діяльності (усні та письмові відповіді, лабораторні, практичні, експериментальні, творчі, контрольні роботи, домашні завдання тощо). Тематичне оцінювання здійснюється на підставі результатів опанування учнями матеріалу теми (частини теми) відповідно до вимог навчальних програм на основі поточних оцінок. Проведення окремого уроку тематичного оцінювання не передбачається (наказ МОН України від 03.06.2008 № 496 «Про затвердження Інструкції з ведення класного журналу учнів 5-11(12)-х класів загальноосвітніх навчальних закладів). Тематична оцінка виставляється у класному журналі в колонці з написом «Тематична» без зазначення дати. Семестрові оцінки виставляються на основі тематичних з урахуванням динаміки особистих навчальних досягнень учня (учениці) з предмета протягом семестру, важливості теми, тривалості її вивчення, складності змісту тощо.

Головними цілями природничо-математичної освіти є сприяння формуванню соціально-особистісної, комунікативної, інформаційної, практичної та загальнокультурної компетентностей.

Соціально-особистісна компетентність передбачає той факт, що випускник розуміє – для людини

поряд із матеріальними цінностями важливими й цінними є інтелектуальні: знання, уміння послідовно міркувати, аналізувати факти, узагальнювати їх тощо. Випускник має певну інтуїцію – здатність передбачати результати дій або намірів, продумувати шляхи розв'язання проблеми, оцінювати результати розв'язання практичних задач.

Соціально-особистісна компетентність засвідчує, що випускник навчального закладу має загальні навички розумової праці, здатність розуміти зміст поставленого завдання, планувати роботу, шукати рациональні шляхи її виконання, оцінювати її результати. Він уміє логічно мислити, розрізняти доведене від недоведенного, виводити наслідки з відомих фактів шляхом логічних міркувань, класифікувати, аналізувати. Випускник набув досвіду подолання інтелектуальних труднощів, упевненості у своїх силах, сформував потреби й мотиви до самовдосконалення та самоосвіти. Він одержує естетичне задоволення від краси інтелектуальних досягнень, ідей і методів, від витонченого розв'язання складних проблем.

Комунікативна компетентність передбачає, що випускник розуміє мову природничо-математичних дисциплін, уміє говорити, читати і писати нею, готовий до спілкування, до роботи із життя в колективі. Він здатний виражати і пояснювати наукові поняття звичайною мовою, вміє правильно використовувати термінологію та скорочені позначення, розуміти їх при читанні тексту, у формулуваннях задач, поясненнях викладача.

Інформаційна компетентність передбачає сформовані вміння використовувати різні мови (словесну, символічну, графічну), переходити з однієї мови на іншу. Вбачається, що випускник уміє використовувати різноманітні джерела інформації, здійснювати пошуки, відбір, аналіз, систематизацію та класифікацію інформації. Він застосовує обчислювальні засоби, довідники, посібники та найпростіші програмні засоби. Не менш важливим є сформованість навичок аналізувати й інтерпретувати інформацію, розрізняти основну та другорядну інформацію тощо.

Сьогодніня вимагає від випускника сформованої **практичної компетентності**, а саме: умінь будувати й досліджувати моделі реальних об'єктів, процесів і явищ, відповідних прикладних задач; виконувати математичні розрахунки; працювати з формулами; читати та будувати графіки функціональних залежностей, досліджувати їхні властивості; розв'язувати текстові задачі; класифікувати й конструювати геометричні фігури, з'ясовувати їхні властивості, виконувати побудови; оцінювати шанси виникнення тих чи інших подій, міру ризику при прийнятті того чи іншого рішення.

Сформованість у випускника **загальнокультурних** компетентностей означає усвідомлення ним, що предмети циклу є засобом опису й методом пізнання дійсності, бо сучасний світ підлягає не тільки детермінованим, але й статистичним закономірностям. Випускник набув таких рис характеру, як наполегливість, відповідальність, чесність, об'єктивність, мужність, цілеспрямованість, працездатність тощо.

Доступ до мережі Internet відкриває шлях до глобальної все-

світньої інформаційної бази, кардинально змінює процес спілкування, що не може не вплинути на освітні процеси. За таких умов якісно новим стає механізм забезпечення можливостями використання телекомунікаційних технологій у системі навчання та доступу до комп'ютерної освіти навчальних закладів. Єдине інформаційне середовище передбачає створення мережних спільнот як об'єднання педагогічних працівників, учнів та їх батьків, у якому паралельно з традиційним спілкуванням відбувається спілкування за допомогою інформаційної мережі Internet. Збільшення розумового навантаження на уроках змушує педагогів активно використовувати інформаційні, зокрема мережні технології навчання учнів. Знання, фундаментальні основи яких формуються при вивчені предметів природничо-математичного циклу, повинні бути максимально наближені до реального життя. Вивчення як предметів має здійснюватися так, щоб учні пізнавали науку в постійному історичному розвитку та відчували задоволення і радість від процесу пізнання. Активна робота з комп'ютером сприяє формуванню в учнів навичок мислення високого рівня – аналізу та структурування одержуваної інформації, її синтезу та оцінюванню. При цьому слід звернути увагу на те, що нові засоби навчання дозволяють органічно поєднувати новітні технології з методами творчої та пошукової діяльності.

Прикладне спрямування предметів природничо-математичного циклу базується на вмінні учнів досліджувати реальні явища за собами предметів, складати моделі задач та співставляти знайдені результати з реальними. Практичне спрямування передбачає формування в учнів умінь використовувати здобуті знання під час вивчення дисциплін.

Політехнічне спрямування – використання знань для пояснення виробничих циклів, процесів обслуговування та керування виробництва, підвищення якості процесу навчання іншим предметам. Підвищенню ефективності навчання сприяє розв'язування задач практичного змісту. Звернення до прикладів із життя і навколої дійсності полегшує викладачу організацію цілеспрямованої навчальної діяльності учнів. Кожна прикладна задача виконує різні функції, що за певних умов виступають явно або приховано. Деякі задачі ілюструють запозичений у природі принцип оптимізації трудової діяльності, інші – розвивають здібності учнів до технічної творчості тощо.

Під час добору задач прикладного характеру доцільно дотримуватися певних вимог, а саме: розв'язок задачі має демонструвати практичне застосування ідей і методів, містити відомі або інтуїтивно зрозумілі учням поняття й терміни, а також реальні числові дані, що не ведуть до громіздких обчислень. За таких умов розв'язування прикладної задачі, умова якої містить матеріали суміжних предметів, може дати позитивний педагогічний ефект. Проведення таких уроків допомагає викладачам позбутися ефекту «клаптикової ковдри» та сформувати науковий світогляд учнів.

Вирішення нових завдань, поставлених перед системою освіти України процесами державовто-

рення, кардинальними змінами в суспільно-політичному житті країни, вимагає вироблення адекватної організаційної структури системи освіти, яка б забезпечувала переход до принципу «освіта впродовж усього життя». Реалізація цього принципу означає сформованість в учнів навичок самостійної роботи, уміння розробки траекторії індивідуального розвитку, здійснення досліджень через мережу Internet. Формуванню в учнів навичок самостійної діяльності сприяє правильна організація процесу виконання учнями завдань для домашньої роботи. Їх виконання носить, як правило, індивідуальний характер і розраховане на цілковиту самостійність учня. Домашня робота розвиває ініціативу й самостійність учнів, створює широкі можливості для прояву особистих здібностей, нахилів, пізнавального новаторства учнів.

Аналізуючи вищезазначене та з метою вирішення існуючих проблем, реалізації основних завдань Державної цільової соціальної програми підвищення якості природничо-математичної освіти на період до 2015 року у 2015-2016 навчальному році **рекомендуємо:**

I. Адміністраціям навчальних закладів:

- Постійно оновлювати нормативно-правову базу та відстежувати своєчасне ознайомлення з нею викладачів.
- Здійснювати постійний контроль за виконанням навчальних програм (особливо практичної складової).

3. Взяти на контроль питання щодо оформлення навчальної та методичної документації, ведення документації з техніки безпеки в кабінетах предметів природничо-математичного циклу.

4. Створювати викладачам належні умови для підвищення рівня професійної майстерності, приділяючи особливу увагу молодим спеціалістам.

5. Сприяти проведенню моніторингу якості знань, умінь і навичок учнів; посилити контроль за станом викладання предметів.

6. Усебічно активізувати роботу з обдарованими та здібними учнями. Провести відповідну роботу, спрямовану на своєчасне виявлення обдарованих учнів і розвиток їх здібностей. Забезпечувати участь учнівської молоді в конкурсах творчих робіт, суспільних акціях тощо.

7. Активізувати роботу методичних комісій в умовах переходу на викладання за новими програмами.

8. Створювати викладачам умови для проходження курсів підвищення кваліфікації. Приділяти належну увагу підвищенню фахової майстерності педагогів у міжкурсовий період. Стимулювати участь викладачів-предметників у методичних заходах різного рівня (обласних конкурсах, конференціях, семінарах тощо).

9. Систематично поповнювати бібліотечні фонди науковою, дидактичною та методичною літературою, новими дидактичними та методичними посібниками з предметів, збірниками задач. Забезпечити передплату фахових видань для викладачів, використовуючи бюджетні та позабюджетні кошти.

10. Розглянути можливості щодо оновлення матеріально-технічної бази кабінетів.

II. Викладачам:

1. Узяти до уваги методичні рекомендації щодо викладання біології, екології та природознавства у 2015-2016 навчальному році.

2. Привести у відповідність до положень інструктивно-методичних листів та інструкцій Міністерства освіти і науки України поурочно-тематичне планування з усіх предметів циклу.

3. Систематично знайомитись із новинками науково-методичної та педагогічної літератури. Підвищувати власний рівень інформаційної культури.

4. Розвивати мережеву взаємодію професійної спільноти викладачів. Збільшити спілкування в режимі on-line, віртуальній освітній мережі Internet з викладачами Миколаївщини.

5. Максимально комп'ютеризувати навчально-виховний процес.

Сформувати бібліотеку цифрових освітніх ресурсів. При поясненні навчального матеріалу впроваджувати ілюстровані електронні презентації та пропонувати їх учащим для використання вдома як додаткове джерело інформації.

6. Поліпшити якість виконання практичної частини програм. Більше уваги на уроці приділяти організації експериментальної діяльності учнів, залучати їх до виконання завдань експериментального характеру та домашнього експерименту.

7. Продовжувати роботу за такими пріоритетними напрямками:

формування ключових компетентностей засобами наскрізних питань природничих дисциплін; ціннісного ставлення до здоров'я під час вивчення предметів;

– упровадження інноваційних педагогічних технологій на уроках та в позаурочній роботі, зокрема використання ІКТ, інтерактивних методів роботи, проектної та проектно-

ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ у 2015–2016 н. р.

Географія є не тільки джерелом нових відомостей про Землю, а й основою для формування гуманістичного світогляду, виховання дбайливих господарів, любові до рідного краю, набуття умінь і навичок адаптації до навколошнього середовища, адекватної поведінки в ньому.

При цьому географічна освіта в основній школі спрямована на досягнення таких головних завдань:

- засвоєння знань про основні географічні поняття, закономірності розвитку, розміщення та взаємозв'язків природи, населення і господарства різних територій, формування материків, океанів і їх частин у відповідності з природними та соціально-економічними чинниками; природу, населення і господарство України, суспільну географію світу; природокористування та навколошнє середовище;

- оволодіння вміннями використовувати різні джерела географічної інформації – картографічні, статистичні, геоінформаційні технології для пошуку, інтерпретації та демонстрації різноманітних географічних даних і формування в учнів на цій основі однієї з ключових компетенцій – інформаційної; застосовувати географічні знання для пояснення та оцінки географічних процесів і явищ;

- розвиток пізнавального інтересу, інтелектуальних і творчих здібностей учнів у процесі географічних спостережень, розв'язання проблемних завдань, самостійного набуття нових знань із географії;

- формування здатності і готовності до використання географічних знань і вмінь у повсякденному житті для адекватної соціально-відповідальної поведінки в навколошньому середовищі, його

збереженні, адаптації до умов проживання на певній території; самостійного оцінювання рівня впливу людини на природу, безпеки довкілля як сфери життедіяльності людини;

- розв'язання конкретних практичних завдань;

- виховання екологічної культури, любові до свого народу, місцевості проживання, справжніх патріотів своєї держави, толерантного ставлення до інших народів, поваги до природних і культурних цінностей різних регіонів і країн світу.

Кожний урок географії, різноманітна позакласна і позашкільна робота школярів під керівництвом учителя мають допомогти учням оволодівати знаннями, уміннями і навичками, що вони зможуть використати у дорослому житті. Закони, закономірності, явища природи, ситуації та події з життя суспільства вчитель географії повинен пояснити, розкрити, відтворити і мотивувати під час навчання учнів. Разом із ними він аналізує, порівнює, встановлює спільність і відмінність, узагальнює, дас можливість зробити логічний висновок, пояснити причинно-наслідкові зв'язки, розкрити суть поняття і зміст основних термінів. Тому, готуючись до уроку, учитель визначає не тільки навчально-пізнавальну та виховну мету, а й розвивальну, зазначаючи шляхи та способи її досягнення школярами. Особливу увагу вчителю необхідно приділяти вибору методів навчання, що будуть розвивати пізнавальну самостійність учнів. Багаторічні спостереження доводять, що реалізації ідей розвивального навчання сприяє діяльність, під час якої учні обов'язково включаються в активне засвоєння знань, застосовують

засвоєні в нових ситуаціях, оволодівають новими способами виконання навчальних завдань, формують свої уміння та навички. Сьогодні уроки географії спрямовані на показ практичного значення цієї науки в житті людини, що нині одним із головних завдань фізичної та економічної географії є передбачення тих змін у природі, які можуть відбутися в результаті стихійних лих і нераціональної господарської діяльності людини.

Особливу увагу звертасмо на курс «Географія материків та океанів. 7 клас», оскільки цього року він буде викладатися за новою програмою. Головною метою вивчення географії у 7 класі є формування географічних знань про природу материків та океанів, їх цілісність і диференціацію, про населення та його життедіяльність у різних природних умовах. Водночас розширюються знання про географічну оболонку та її компоненти. Зміст курсу створює необхідну основу для розуміння учня-

ми ролі географічної оболонки у житті людей і впливу суспільства на природні умови.

Для досягнення зазначеної мети вивчення географії у 7 класі окреслено такі завдання:

- продовжити формувати в учнів знання про географічну диференціацію природи Землі від загальнопланетарного до регіонального рівня;

- створити географічні уявлення про великі частини земної поверхні – природні комплекси материків та океанів, їх просторову неоднорідність;

- дати первинні поняття про політичну карту, населення та види його господарської діяльності, екологічні виклики людства;

- розвивати картографічну грамотність учнів, формувати практичні уміння щодо знаходження, систематизації та презентації різноманітної географічної інформації.

У результаті реалізації окреслених завдань в учнів мають формуватися

ВИВЧЕННЯ ЕКОНОМІКИ

Україна сьогодні – держава з ринковою економікою, що потребує від системи освіти відповідних механізмів навчання та виховання обізнатої, економічно грамотної, мобільної та здатної до активної діяльності в сучасному соціально-економічному просторі молоді.

формування економічно компетентної та соціально-адаптованої дитини. Вивчення економічних явищ має бути пов'язано з віковими особливостями цієї групи, здатністю дітей сприймати конкретні поняття, тобто спиратися на конкретне мислення, ураховуючи зміст основних термінів. Пізнання основ економічних знань на цьому рівні йде через гру, малюнок, екскурсію, економічні загадки та прості завдання. Діти молодшого віку можуть засвоїти такі категорії: добробут і його залежність від якості праці, вимір витрат, робочий час, організація робочого місця, раціональні прийоми організації праці, значення природних багатств для людини, елементарні уявлення про види власності, сімейні доходи і витрати, способи заробляння грошей, виробництво, про торгівлю, ринок, ціну, гроші, банк тощо.

Основними завданнями економічної освіти в середній ланці є:

- а) у сфері навчання – засвоєння учнями систематизованих економічних знань, умінь і навичок економічної діяльності; спрямування на вироблення економічної свідомості, світогляду, поглядів і

переконань; розвиток економічного мислення;

б) у сфері самопізнання – осмислення свого індивідуального економічного потенціалу, формування стійких навичок свідомої економічної поведінки і мислення, позитивних особистих рис, вироблення активної життєвої позиції;

в) у сфері мотивації – розвиток пізнавального інтересу до проблем економіки, постійної потреби в економічних знаннях, соціальної адаптації дитини.

Важливим завданням вважаємо запровадження курсу за вибором «Основи споживчих знань». Адже, розбудова громадянського суспільства, важливо умовою існування якого є наявність грамотного активного споживача, неможлива без організації в масштабі всієї країни системного і комплексного впровадження споживчого виховання і навчання у всіх формах і на всіх рівнях загальної середньої освіти. Споживча освіта в Україні є однією з головних форм пристосування людей до нових і швидко змінних умов життя, заснованого на принципах ринкової економіки.

Навчальні матеріали для нового курсу (навчальна програма, підручник і робочий зошит для учня, а також навчальний посібник для вчителя) були розроблені Університетом банківської справи НБУ та Проектом USAID «Ро-

звиток фінансового сектору» (FINREP) і затверджені Міністерством. В Дніпропетровській області відразу 84 загальноосвітніх навчальних закладів впроваджують цей курс.

Метою викладання курсу «Фінансова грамотність» є забезпечення крашого розуміння молодим поколінням українців практичних аспектів фінансових питань, зокрема здійснення заощаджень, інвестування, запозичення, а також розрахунок вартості надання індивідуальних фінансових послуг – страхування, кредитування для здійснення крупних покупок та електронних карток. Курс також навчає фінансової відповідальності (сплати податків, повернення кредиту) і правам споживачів.

Програма курсу поділена на чотири основні блоки: «Власні фінанси», «Заощадження та інвестування», «Кредитування та запозичення», «Планування власного та сімейного бюджету» і складається з 30 уроків.

Міністерство затвердило викладання цього курсу в українських школах на експериментальній основі як факультативного предмета на наступні сім років.

Суттєву допомогу для підвищення свого фахового рівня та у підготовці до уроків із економіки вчителям надають зошити для практичних робіт автора Скоробогатов А.В. (видавництво ТОВ «Інновація»). Також рекомендуюмо використовувати матеріали сайтів мережі Інтернет.

Андрій СКОРОБОГАТОВ, старший викладач кафедри природничої освіти

